

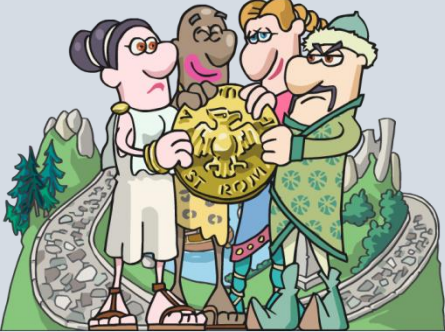
Aurkibidea

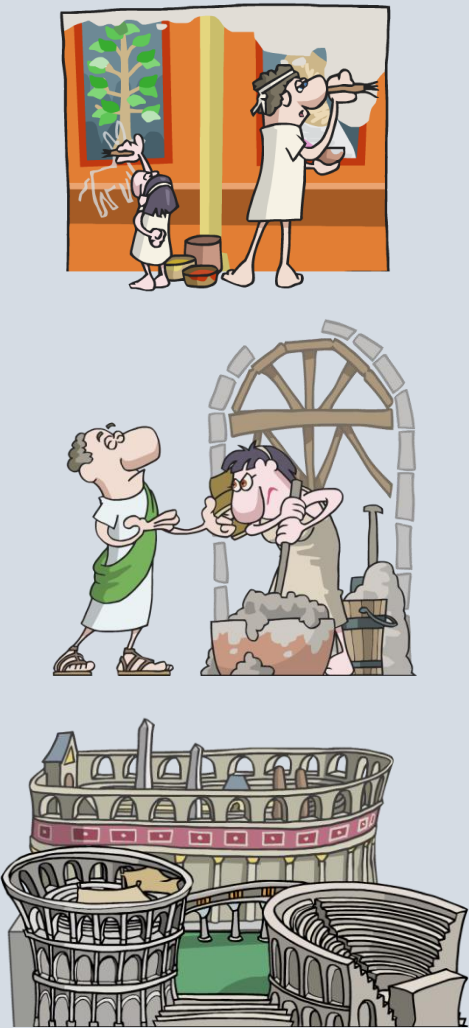
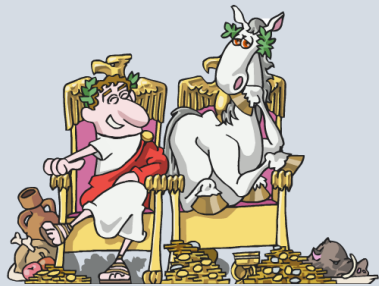
Erromatar inperioa / Bizantzio	2
<i>Erromatar inperioa</i>	2
<i>Erroma (mendebaldea)</i>	11
<i>Bizantzio (ekialdea)</i>	11
Hispania	20
<i>Probintzia erromatarra</i>	20
<i>Erresuma Bisigodoa</i>	27
<i>Hispania musulmana</i>	29
<i>Errekonkistaren hasiera</i>	11
Europa: barbaroak, frankoak, bikingoak, gurutzadak	45
<i>Barbaroak</i>	45
<i>Erresuma frankoa</i>	53
<i>Bikingo Aroa</i>	56
<i>Gurutzadak</i>	59
Erdi Aroa: artea, gizartea, feudalismoa	62
Euskal Herriko Historia	71

ERROMATAR INPERIOA (30ka-476dc)

K.a. 30.urtea	JULIO-KLAUDIOTAR DINASTIA ✓ Oktavio, Erromako lehen enperadorea. ! Oktavio Augusto Erromako lehen enperadore bihurtu zen: errepublikaren amaiera, Erromatar Inperioaren hasiera.	
K.a. 20.urtea	✓ Lehenengo termak.	

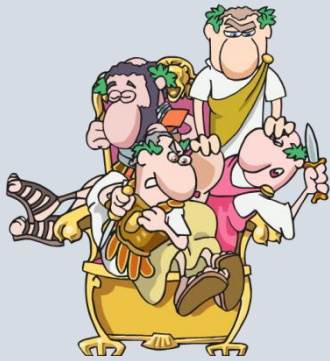
	✓ Biztanle asko, leku gutxi: lehen intsulak. ✓ Polizia- eta suhiltzaile-kidegoak sortu ziren.	
K.a. 10.urtea	✓ Ekonomia: metalak, kontserbak, garia, mahatsondoa. ✓ Moneta arrunta: merkataritzaren gorakada.	
I. mendea 0.urtea	✓ Tiberiok ez du enperadore izan nahi (14).	

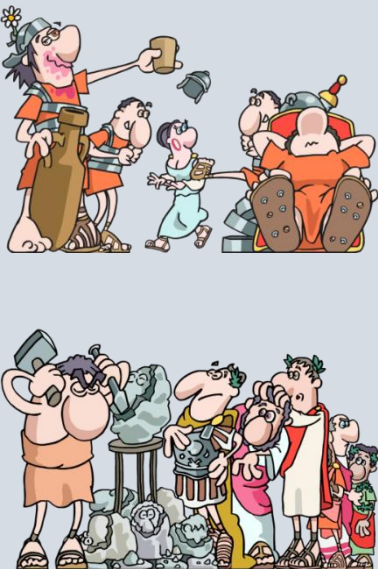
	✓ Horma-pinturetan eta mosaikoetan oinarritutako artea. ✓ Zementuaren eta hormigoia erabilerak. ✓ Herri-lan handiak.	
10.urtea		
20.urtea		
30.urtea	✓ Kaligula (37). ! Jendearen esker ona irabazi zuen janariarekin eta ikuskizunekin. Enperadore odoltsua izan zen, kontsul izendatu zuen bere zaldia. Erromako diru guztia xahutu zuen. Hil egin zuten.	
40.urtea	✓ Klaudio (41). ! Agintari ona. Britaniako lehen kokalekuak eta Alemaniako Kolonia hiria sortu zituen. Bere emazte Agripinak pozoitu zuen, Neronen amak.	

	✓ Klaudio pozoituta hil zen (54).	
50.urtea	✓ Neron (54). ! Klaudioren seme adoptatua. 64. urtean Erromako sutea eta kristauen jazarpena eragin zituen. Bere buruaz beste egin zuen.	
60.urtea	✓ Lau enperadore urte bakarrean (68).	
70.urtea	FLAVIOTAR DINASTIA (69-96) ✓ Vespasiano (69). ! Koliseoa eta erromatar foroa eraiki zituen. Tropen, bere seme Titok gidaturik, Jerusalem eta bere tenplua suntsitu zituzten. Deitoreen Harresia izan zen suntsitu ez zuten gauza bakarra. Mendi baten goialdean dagoen Masada konkistatu zuten, arrapala handi bat eraiki ondoren. Masadako biztanleek beren buruaz beste egin zuten amore eman behar ez izateko. ✓ Jerusalem eta Masadaren suntsipena (73).	

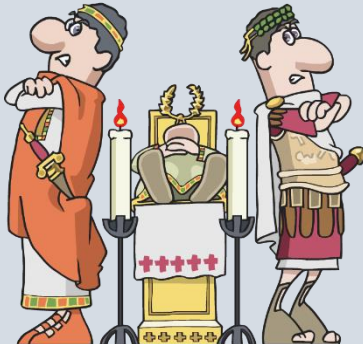
	✓ Vespasiano beherakoak jota hil zen (79).	
80.urtea	✓ Tito, Vesuvioaren erupzioa, izurria (79-81). ! Vespasianoren semea. Bere erregealdi laburrean, Vesubio sumendiaren erupzioa (Herkulano eta Pompeia suntsitu zituen), izurri bubonikoaren epidemia bat eta Erroma suntsitu zuen sute bat gertatu ziren. Bere aitak eraikitako Koliseo erromatarra inauguratu zuen.	
90.urtea	✓ Megaziudadeak.	
II. mendea 100.urtea	ANTONINOTAR DINASTIA (98-192) ✓ Trajano, jeneral hispaniarra (98). ! Hispanian obra ugari egin zituen, hala nola Alkantarako zubia eta Segoviako akueduktua. Petra hiria hartu zuen. Erromaren hedapen handiena.	

	✓ Trajanoren zutabea. ! Trajanok daziarren aurka lortutako garaipena kontatzen du. Lehen aldiz erabili zituzten karrobalistak (balezta handiak gurdien gainean).	
110.urtea 120.urtea	✓ Hadriano (117). ! Jatorri hispaniarreko enperadorea. 120an Hadrianoren harresia eraiki zuen Ingalaterra eta Eskoziaren artean. Bakea inperioan.	
130.urtea	✓ Hirugarren gerra judu-erromatarra. ! 132tik 135era Simon Bar Kojbaren aurka (juduen mesiasa, Jesu Kristoren ezizena). Inguru hori Palestina berrizendatu zuen. Juduen bigarren diaspora: inperio osoan zehar sakabanatu zituzten. ✓ Hadriano bihotzekoak jota hil zen (138).	
140.urtea		
150.urtea		
160.urtea		

170.urtea		
180.urtea		
190.urtea	✓ Bost enperadore urte bakarrean (193).	
III. mendea 200.urtea	SEVEROTAR DINASTIA (193-235) ✓ Septimio Severok armada berrantolatu zuen (139).	
210.urtea	✓ Karakala, paperak guztientzat (211). ! Karakalak gizon libre guztiei (hispaniarrak barne) eman zien erromatar hiritartasuna. Erabaki horrekin estatuaren diru-sarrerak handitu nahi zituen, erromatarrek bakarrik ordaintzen baitzituzten zergak. ✓ Terma handiak.	
220.urtea		

230.urtea	✓ III. mendeko krisia edo anarkia militarra (235-284). ! III. mendeko krisiaren edo anarkia militarren ondoren esklabotzak behera egin zuen. Pertsona libreek alokairua ordaindu eta lur-jabeen lurrak lantzen zituzten. ✓ Sei enperadore urte bakarrean (238).	
240.urtea	✓ Gizarte-matxinadak, hirien hustea, merkataritzaren kolapsoa (240). ✓ III. mendeko erromatar krisia. ! III. mendeko krisiaren edo anarkia militarren ondoren esklabotzak behera egin zuen. Pertsona libreek alokairua ordaindu eta lur-jabeen lurrak lantzen zituzten.	
250.urtea	✓ Lehen inbasio barbaroa, godoak (251). ! Iparraldetik godoak eta ekialdetik persiarrek jazarri zuten Erroma. Godoak, ondoren, bisigodoetan (mendebaldeko godoak) eta ostrogodoetan (ekialdeko godoak) bereizi ziren.	
260.urtea		

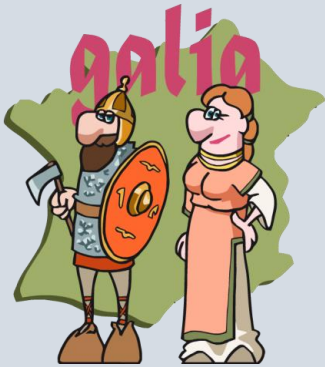
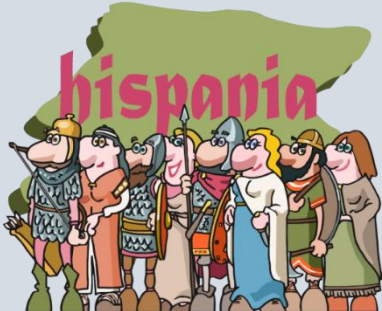
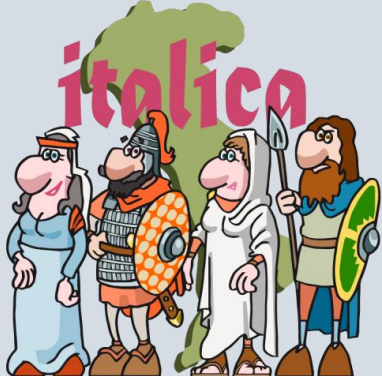
270.urtea		
280.urtea	KONSTANTINOTAR DINASTIA (284-363) ✓ Diokleciano (284). ! <i>Ekonomia onbideratu zuen, mugak indartu zituen. Tetrarkia ezarri zuen (inperioa eremutan banatu zuen).</i>	
290.urtea		
IV mendea 300.urtea	✓ Konstantino I (305).	
310.urtea		
320.urtea	✓ Nizeako kontzilioa, kristautasunaren oinarriak (325). ! <i>Kristautasunaren oinarriak ezarri ziren: Jesusen jainkotasuna, data erlijiosoak, Elizaren hierarkia, etab. Hiriburua Konstantinoplan (gaur egungo Istanbul) ezarri zen.</i>	
330.urtea	✓ Konstantinoren heriotza, boterearen aldeko borroka bere hiru seme-alaben artean (337).	
340.urtea		
350.urtea		

360.urtea	VALENTINIANOTAR ETA TEODOSIOTAR DINASTIA (364-395) ✓ Valentiniano (364).		
370.urtea	✓ Hunoen inbasioa, Europako migrazio masiboak (375). ! Hunoak (zaldizkoak) Mongoliatik iritsi ziren. Herri germaniar guztiak bultzatu zituzten, Erromatar Inperioantze ihes egin zutenak eta Europako migrazio masiboak eragin zituztenak. Haien botere militar handia estribuen erabileraren ondorioa zen (ez zuen inork ezagutzen).		
380.urtea	✓ Teodosio I: akordioa godoekin (379). ! Godoak (ostrogodoak edo ekialdeko godoak) Balkanetan finkatu zituen, hunoen aurkako laguntza militarren truke. Godoek galtzen erabilera zabaldu zuten armada erromatarrean (egokiagoak zaldiz ibiltzeko). Kristautasuna inperioko erlijio ofizial bihurtu zuen.		
390.urtea	✓ Teodosioren heriotza: inperioa bitan zatitzea (395). Erromatar Inperioa bitan zatitu zen behin betiko, bere bi semeen artean banatu zen. Erromaren ahultzea.		
V mendea 400.urtea	Erroma (mendebaldea) (400-476). *Honorio: Erroma Enperadore ahulak, ez zituzten barbaroak geldiarazi.	Bizantzio (ekialdea) (400-1453).	

		✓ *Arkadio: Bizantzio ! Beste mila urte iraun zuen. Bizantziar Inperioa zuen izena eta bere hiriburua Konstantinopla (egungo Istanbul) izan zen.	
410.urtea	✓ Bisigodoek Erroma arpilatu zuten (410). ! Erromatar enperadoreak godoei saria agindu zien hunoen aurka emandako laguntzagatik. Sari hori iritsi ez zenez, Alarikok Erroma arpilatu zuen. Hiria eta bertako biztanleak errespetatu zituzten. Egun batzuk geroago, Alariko egoera bitxian hil zen. ✓ Bisigodoak hispanoei aurre egiteko ados jarri ziren (416). ! Bisigodoek Frantziako lurak hitzartu zituzten Erromarekin, barbaro hispaniarren aurka borrokatzearen truke.		
420.urtea		✓ Teodosio II.ak hunoei ordaindu egin zien bakearen truke. ! Teodosio II.ak hunoak	

		<i>erosi zituen eraso ez ziezaieten. Hunoak Italiara abiatu ziren.</i>	
430.urtea		✓ Atilak, hunoen erregeak (434). ! Atilak, hunoen erregeak, tronua jarauntsi zuen. Gerlari odolzalea izan zen, eta igarotzen zen lekutik belarra berriro ez zela hazten esan ohi zen. Teodosio II.ak urre gehiago ordaindu behar izan zien hunoei bakearen truke.	
440.urtea			
450.urtea	✓ Bisigodoek eta erromatarrek Atila garaitu zuten (451). ! Erromatarrez eta bisigodoz osaturiko armada batek Atila garaitu zuen Katalauniako Zelaietan (Frantzia), eta gudu horrek Europako historiaren ibilbidea aldatu zuen. <i>Atila Erromako ateetara iritsi zen, hiria arpilatzeko asmoz. Leon I.a aita santuak Alarikoren heriotza bitxia eta izurri berria aipatu zizkion. Atila oso superstizioso zen, eta atzera egin zuen.</i> <i>Handik gutxira, Atila bere ezkontza-gauean hil zen. Hunoen amaiera.</i> ✓ Bandaloek Erroma arpilatu zuten (455). ! Bandaloak, Kartagon (Afrika) bizi ziren barbaroak ziren. Itsaslapurrak ziren. Genserikok (errege bandaloak) ez zion Leon		

	<i>I.a aita santuaren erreguari jaramonik egin eta Erroma arpilatu zuen. Kartagora itzuli zen.</i>		
460.urtea 470.urtea	✓ Mendebaldeko Erromatar Inperioaren amaiera (476). ! Odoakrok (jatorri germaniarreko erromatarrek) Romulo Augustulo, Erromako azken enperadorea, tronutik kendu zuen, eta mendebaldeko Erromatar Inperioaren erortzea eragin zuen. Erroma erori zenean, herri barbaroek inperioa haien artean banatu zuten: - angloak eta saxoiak Britaniara - frankoak Galiara - bisigodoak Hispaniara - ostrogodoak Italiara Guztiek hartu zuten latina hizkuntza komun gisa eta kristautasuna erlijio gisa. Angloak eta saxoiak Britaniara.		

	Frankoak Galiara. Bisigodoak Hispaniara.		
480.urtea	ERDI AROAREN HASIERA		
490.urtea	Ostrogodoak Italiara.	✓ Teodorikok (Bizantzio) Odoakro (Erroma) garaitu zuen (493). ! Teodorikok (Bizantzioko aliatu godoa) ospakizun faltsu bat antolatu zuen eta Odoakro (Erromako enperadorea) eta bere jarraitzaile guztiak hil zituen. Teodoriko Italian geratu zen eta ostrogodo erresuma sortu zuen.	

VI. mendea
500.urtea

✓ Bakealdia Erroman.

! *Bakealdia eta oparotasun garaia Erroman: merkataritza eta nekazaritza garatu ziren, galtzadak eta akueduktuak zaharberritu ziren. Azken ikuskizunak Koliseoan eta Zirku Nagusian.*

✓ Bizantzioren nagusitasuna merkataritzan.

! *Bizantziok Mediterraneoko itsas merkataritza eta espezieen lurreko merkataritza ibilbideak Asiarekin menperatu zituen. 1453an turkiarrek Bizantzio konkistatu zutenean, ibilbide horiek itxi egin ziren, eta, ondorioz, mendebalderantz nabigatu zuten merkataritza-bide berriak aurkitzeko (Kristobal Kolon), Amerikaren aurkikuntza ekarri zuena.*

✓ Grekoa hartu zuten hizkuntzatzat.

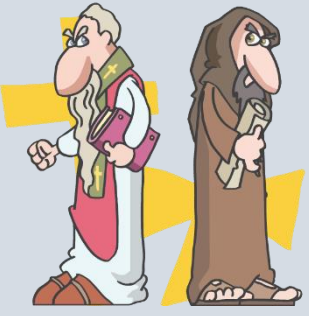
✓ Erlijioa ardatz duen artea.

! *Elizek gurutze grekoko oinplanoa (beso berdinak), kupulak eta mosaikoak dituzte.*

510 urtea			
520 urtea		✓ Justiniano, Bizantzioko enperadorea (527). ! <i>Garai batean Erromarenak izandako lurraldeak berreskuratu nahi izan zituen, ostrogodoen eskuetan zeudenak, Gerra gotikoa deiturikoan haiei aurre eginez (535-554). Justinianorekin, Bizantziar Inperioak bere goren unea izan zuen.</i>	
530 urtea		✓ Bandaloen suntsiketa (534). ! <i>Bizantziarrek (Belisario jenerala) bandaloen erresuma suntsitu zuten Afrikako iparraldean.</i>	
540 urtea			
550 urtea		✓ Bizantzioren goren unearen amaiera, gainbehera.	
560 urtea	✓ Lonbardiarrak Italia inbaditu zuten (568).		

	! Lonbardiarrak (barbaro berriek) Italia inbaditu zuten 568an. Katolizismora bihurtu ziren. Lonbardiarrak Erroma gobernatu zuten 774ra arte, urte horretan Karlomagnok (orduko errege frankoak) konkistatu baitzituen. Bizantzio eta Erroma (20.000 biztanlerekin bakarrik) behin betiko urundu ziren.		
--	--	--	---

570 urtea	✓ Barbaro eslaviarrak Bizantzio bereganatu zuten (577).	
780 urtea	✓ Eslaviar ebanjelioaren ezarpena (780).	
1054 urtea	✓ Ekialdeko zisma (1054). ! Mendebaldeko Eliza katolikoaren eta ekialdeko Eliza ortodoxoaren arteko bereizketa.	

1453 urtea

✓ Bizantzioren erortzea (1453).

! Turkiarrek

Konstantinopla (Bizantzioko hiriburua) konkistatu zuten, eta gaur egungo Istanbul izena eman zioten.

Bizantziok Mediterraneoko itsas merkataritza eta espezien lurreko merkataritza ibilbideak Asiarekin menperatu zituen.

1453an turkiarrek Bizantzio konkistatu zutenean, ibilbide horiek itxi egin ziren, eta, ondorioz, mendebalderantz nabigatu zuten merkataritza-bide berriak aurkitzeko (Kristobal Kolon), Amerikaren aurkikuntza ekarri zuena.

I. mendea
0.urtea

Probintzia erromatarra

✓ Caesaraugustaren sorrera.

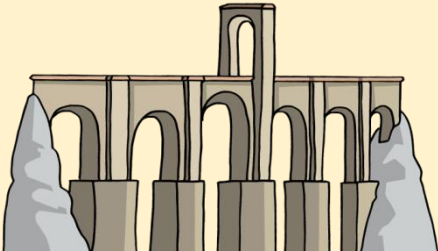
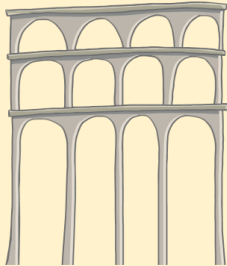
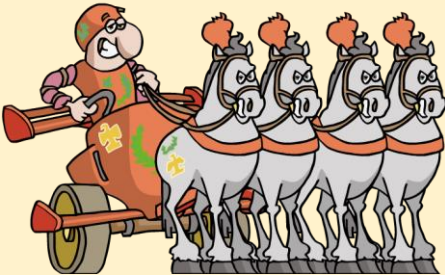
! Augustok, Erromatar Inperioko lehen enperadoreak, Caesaraugusta (Zaragoza) sortu zuen K.a. 14. urtean. Hispania probintzia erromatarra zen K.a. 218az geroztik.

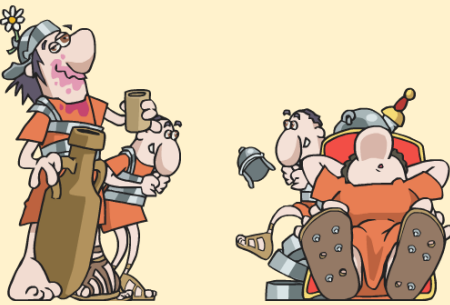
✓ Hispaniaren erromanizazioa.

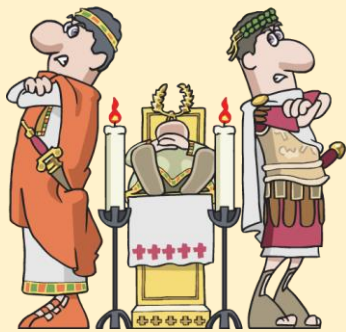
! Hispaniarrak kartagotarren kulturatik aldendu ziren Erromaren kontrolpean. Alfabeto eta hizkuntza erromatarra (latina) eta zuzenbide erromatarra hartu zituzten.

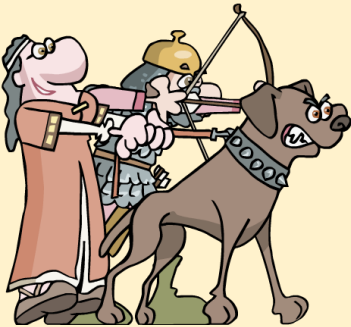

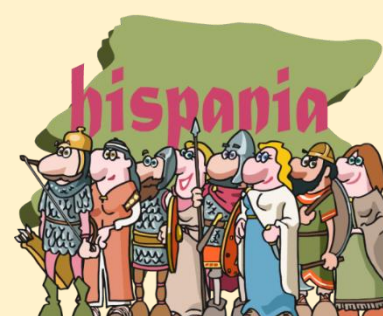
	✓ Ekonomiaren loraldia.	
10.urtea		
20.urtea		
30.urtea	✓ Eraikuntzak Hispanian.	
40.urtea	✓ Herkulesen dorrea. ! Munduan funtzionamenduan dagoen itsasargi erromatar bakarra eta zaharrena. XX. mendera arte "Farum Brigantium" zuen izena. Coruña hirian kokatuta dago.	
50.urtea	✓ Seneka Gaztea hil zen. ! Jatorriz Kordobakoa, filosofoa eta Neronen kontseilaria izan zen. Neronek hiltzera kondenatua, bere buruaz beste egin zuen.	
60.urtea		
70.urtea	FLAVIOTAR DINASTIA (69-96)	

	✓ Vespasiano (69-79). ! Atzerritarrei erromatar armadan izena ematen utzi zien.	
80.urtea		
90.urtea		
II. mendea 100.urtea	ANTONINOTAR DINASTIA (98-192) ✓ Trajano. ! Hispaniar jenerala, erromatar enperadorea izan zen (98-117). Hispanian obra ugari egin zituen, hala nola Alkantarako zubia eta Segoviako akueduktua. ✓ Alkantarako zubia (103).	
110.urtea	✓ Segoviako akueduktua.	
120.urtea	✓ Kaio Apuleio Diokles. ! Erromako aurigarik onena Kaio Apuleio Diokles hispaniarra izan zen, 1400 lasterketa baino gehiago irabazi zituen, 42 urterekin erretiratu aurretik. Historian diru gehien irabazi duen kirolaria da (35.863.120 sestertzio irabazi zituen, gaur egungo 15.000 milioi dolar). 104an jaio zen, Meridan.	

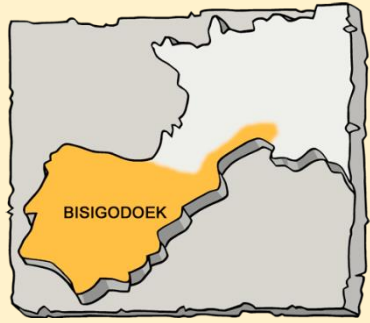
130.urtea		
140.urtea		
150.urtea		
160.urtea		
170.urtea		
180.urtea		
190.urtea		
III mendea 200.urtea		
210.urtea	✓ Karakala, paperak guztientzat (211). ! <i>Karakalak gizon libre guztiei (hispaniarrak barne) eman zien erromatar hiritartasuna. Erabaki horrekin estatuaren diru-sarrerak handitu nahi zituen, erromatarrek bakarrik ordaintzen baitzituzten zergak.</i>	
220.urtea		
230.urtea	✓ Anarkia militarra (235-284).	
240.urtea	✓ III. mendeko erromatar krisia. ! <i>III. mendeko krisiaren edo anarkia militarren ondoren esklabotzak behera egin zuen. Pertsona libreek alokairua ordaindu eta lur-jabeen lurrak lantzen zituzten.</i> ✓ Gizarte-matxinadak, hirien hustea, merkataritzaren kolapsoa (240).	

250.urtea		
260.urtea		
270.urtea		
280.urtea		
290.urtea		
IV mendea		
300.urtea		
310.urtea		
320.urtea		
330.urtea		
340.urtea		
350.urtea		
360.urtea		
370.urtea	✓ Hunoen inbasioa, Europako migrazio masiboak (375). ! Hunoak (zaldizkoak) Mongoliatik iritsi ziren. Herri germaniar guztiak bultzatu zituzten, Erromatar Inperioantze ihes egin zutenak eta Europako migrazio masiboak eragin zituztenak.	
380.urtea		
390.urtea	✓ Teodosioren heriotza: inperioa bitan zatitzea (395). ! Erromatar Inperioa bitan zatitu zen behin betiko, bere bi semeen artean banatu zen. Erromaren ahultzea. ✓ Enperadore ahulak, ez zituzten barbaroak geldiarazi (395).	
V mendea		
400.urtea		
410.urtea	✓ Lehen inbasio barbaroak Hispanian (409). ! Hunoek bultzatutako Europako herrien Hispaniako lehen inbasioak.	

	<i>Sueboak Germaniatik iritsi ziren Hispaniara (Galizia, Asturias, Leon eta Portugaleko iparraldea hartu zituzten).</i> <i>Eskandinaviako bandaloek Galia inbaditu zuten eta 409an Hispaniara iritsi ziren.</i> <i>Alanoak Irlandik iritsi ziren Hispaniara. Portugalen eta Hispaniako erdialdean finkatu ziren. Untxari bidezko ehiza ekarri zuten, eta hortik dator arraza alanoa.</i> ✓ Bisigodoak hispanoei aurre egiteko ados jartzen dira (416). ! Bisigodoek Frantziako lurak hitzartu zituzten Erromarekin, barbaro hispaniarren aurka borrokatzearen truke.	 <i>Sueboak eta Bandaloek</i> <i>Alanoak</i>
420.urtea	✓ Bisigodoek bandaloak eta alanoak kanporatu zituzten (429). ! Bandaloek eta alanoek Hispaniatik ihes egin zuten eta Afrikako iparraldean finkatu ziren, Kartago inguruan (Tunisia). Itsaslapurrak ziren. 455ean erasoaldi bat egin zuten eta Erroma arpilatu zuten.	

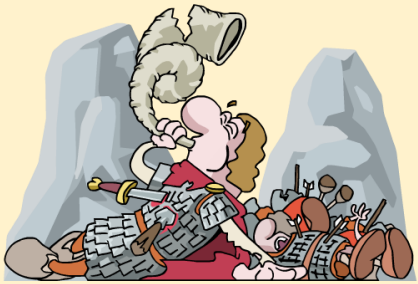
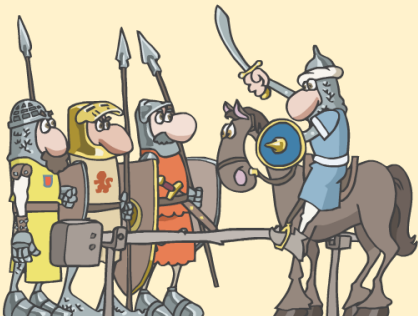
430.urtea		
440.urtea		
450.urtea	✓ Bandaloek Erroma arpilatu zuten (455). ! Bandaloak, Kartagon (Afrika) bizi ziren barbaroak ziren. Itsaslapurrak ziren. Genserikok (errege bandaloak) ez zion Leon I.a aita santuaren erreguari jaramonik egin eta Erroma arpilatu zuen. Kartagora itzuli zen.	
460.urtea		
470.urtea	✓ Odoakrok Erroma konkistatu zuen. Mendebaldeko Erromatar Inperioaren amaiera (476). ERDI AROAREN HASIERA ✓ Herri barbaroek Erromatar Inperioa haien artean banatu zuten. ! Erroma erori zenean, herri barbaroek Mendebaldeko Erromatar Inperioa haien artean banatu zuten: - angloak eta saxoiak Britaniara - frankoak Galiara - bisigodoak Hispaniara - ostrogodoak Italiara Guztiek hartu zuten latina hizkuntza komun gisa eta kristautasuna erlijio gisa. ✓ Bisigodoek Hispania konkistatu zuten	

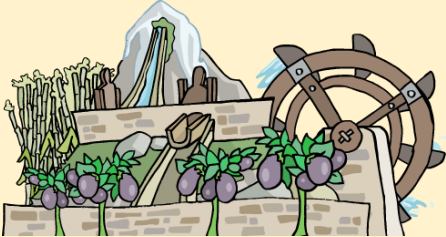
480.urtea		
490.urtea		
VI mendea 500.urtea	ERRESUMA BISIGODOA (507-711)	
510.urtea	✓ Arte prerromanikoa. ! <i>Estilo soila, eskultura gutxi, eraikinen berrerabilpena.</i>	
520.urtea		
530.urtea		
540.urtea		
550.urtea		
560.urtea		
570.urtea	✓ Leovigildo, bisigodoen goren unea. ! <i>Leovigildoren garaia bisigodoen goren aldia izan zen. Erregimen feudalaren edo jauntxoen erregimenaren hasiera.</i> ✓ Baskoiak Nafarroatik Euskal Herrira lekualdatu ziren. ✓ Victoriacumen sorrera (581). ! <i>Leovigildok Victoriacum (Gasteiz edo Iruña-Veleia?) sortu zuen, baskoiak garaitu eta beren lurraldea bereganatu izana ospatzeko.</i>	

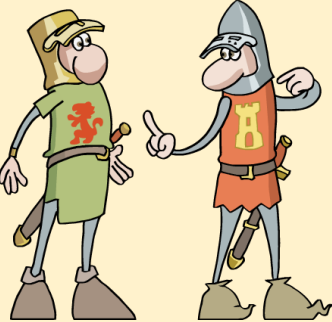
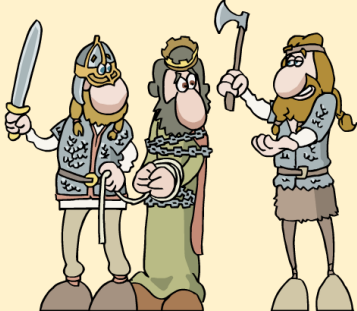
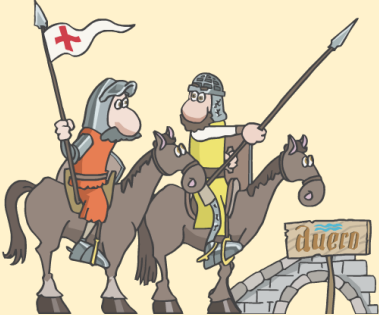
		 Hispania 586
580.urtea	✓ Leovigildok sueboak (Galizian finkatuak) konkistatu zituen (585).	
590.urtea	✓ Rekaredo: katolizismora bihurtzea (589). ! Rekaredorekin (Leovigildoren semea), bisigodoak katolizismora bihurtu ziren.	
VII mendea		
600.urtea		
610.urtea		
620.urtea	✓ Suintilak baskoiak garaitu zituen (623). ! Suintilak (errege bisigodoak) baskoiak garaitu zituen. Erriberri (Nafarroa) eraiki eta gotortzera behartu zituen, baskoiei aurre egiteko.	
630.urtea		
640.urtea		
650.urtea		
660.urtea		
670.urtea		
680.urtea		
690.urtea		

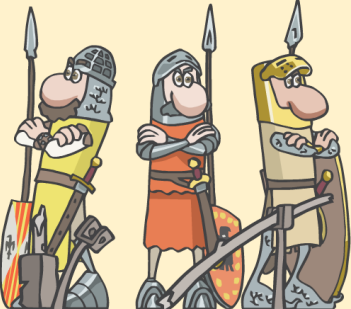
700.urtea			
710.urtea	HISPANIA KRISTAUA ✓ Guadaletoko gudua, bisigodoen amaiera (711). ! Witiza errege bisigodoa hil zenean, haren seme Akhilak jarraitu behar zuen, baina Don Rodrigok modu bortitzean eskuratu zuen boterea. Akhilaren aldekoek laguntza eskatu zieten Afrika iparraldeko musulmanei. Guadaletoko guduan musulmanek Don Rodrigo garaitu zuten, baina, Afrikara itzuli beharrean, konkistatutako lurraldeekin geratu ziren (Hispaniako hegoaldea). Musulmanak azkar ekin zioten penintsula osoa konkistatzeari. ✓ Hispania osoa musulmanena zen (714).	HISPANIA MUSULMANA ✓ Guadaletoko gudua, bisigodoen amaiera (711). ✓ Hispania osoa musulmanena zen (714). ! Musulmanek (arabiarrek eta bereberrek) Hispania osoa konkistatu zuten 711tik 714ra bitartean, eta Al-Andalus deitu zuten. Al-Andaluseko valierria sortu zuten (711-756), Damaskoko omeiatar kalifa-herriaren menpe zegoena.	
720.urtea	✓ Covadongako gudua (722). ! Errekonkistaren hasiera.		

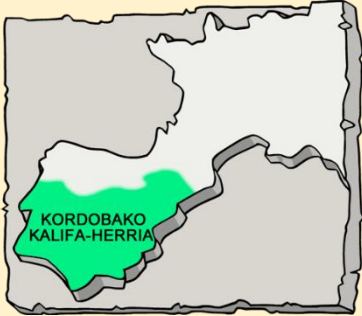
	<i>Cangas de Oniseko biztanleek, Pelaio I.a Asturietakoa zuzenduak, musulmanak garaitu zituzten Covadongako guduan, Asturiasko Erresuma (hiriburua Cangas de Onis-en zuena) sortu zuten eta Errekonkista deiturikoari hasiera eman zioten (1492ra arte iraungo zuena). Erresistentzia-gune horien aurrerapenak erresuma kristauak sortu zituen, hala nola Gaztela, Aragoiko Koroa eta Portugal.</i>		
730.urtea			
740.urtea	✓ Hedapena Kantauri itsasoko ertzerara (745). ! Alfontso I.ak Al-Andaluseko bereberren eta arabiarren arteko matxinadak aprobetxatu zituen Asturiasko Erresuma iparraldetik hedatzeko (Galizia, Kantabria eta Euskal Herria).		
750.urtea		✓ Kordobako emirerri independentea (756-929). ! Abderraman I.ak Hispaniara ihes egin zuen, Damaskoko abbastarrek hil ez zezaten (omeiatar familia osoa hil zuten). Abbastarren esku zegoen Kordoba konkistatu zuen eta Bagdadetik independentzia lortu zuen. Emir aldarrikatu zuen bere burua (756-788) eta Kordobako emirerri independentea sortu zuen.	
760.urtea			

770.urtea	✓ Orreaga: Baskoiek Karlomagno garaitu zuten. ! <i>Karlomagno Hispania konkistatzen saiatu zen, baina Orreagako lehen guduan garaitua izan zen (778). Egitandi Horrek Roldanen Kantuari jatorria eman zion.</i>		
780.urtea		✓ Abderraman I.ak Kordobako meskita eraiki zuen (786-788).	
790.urtea	✓ Marka Hispanikoaren sorrera. ! <i>Karlomagnok, Orreagan galdu ondoren, Pirinioen hegoaldean Marka Hispanikoa sortu zuen, Al-Andaluseko omeiatarren eta Inperio Karolingio frankoaren arteko defentsa-hesi gisa. Mendietako biztanleen laguntza izan zuen. Eremu hori konderriz osatuta zegoen, eta, ondoren, Aragoiko Erresuma, Bartzelonako Konderrria eta Nafarroako Erresuma sortuko ziren horietatik.</i>		 Marka Hispanikoa

IX mendea 800.urtea		✓ Hobekuntzak nekazaritzan.	
810.urtea	✓ Asturiasko Erresumako hiriburua Oviedora lekualdatu zen (808). ! <i>Santiago apostoluaren ustezko erlikiak aurkitu ziren Galizian. Donejakue bidearen jatorria.</i>		
820.urtea	✓ Iruñeko Erresumaren jatorria, Marka Hispanikotik aurrera (824).	✓ Abderraman II.ak (822). ! <i>Abderraman II.ak Kordobako Liburutegi Handia eraiki zuen, jakintzaren etxea. Nekazaritza intentsiboaren goren unea, ureztatzeko sistemei esker, hala nola noriak eta kanalak. Arkitekturaren loraldia. Pintura eta eskultura eraikinak apaintzeko erabiltzen ziren (hormak, sabaiak, zutabeak). Garai hartako iturri eta lorategiak ospetsuak izan ziren.</i>	
830.urtea			

840.urtea	✓ Bikingoak Lisboa eta Sevillearaino iritsi ziren (840).		
850.urtea	✓ Gaztelako Konderria sortu zen (850). ! Erresumaren ekialdeko eskualdea, lehenik Asturiasekoa eta gero Leongoa, Gaztelako konderri bihurtu zen. Rodrigo (850-866) izan zen lehen konde errejidorea. ✓ Bikingoak Iruñeraino iritsi ziren Ebrotik (859). ! Bikingoek inoiz ez bezalako sarraskia egin zuten: hiri txikia lau alboetatik erre zuten, eta Iruñeko erregea bahitu zuten.		
860.urtea	✓ Alfontso III.a, Asturiaseko erregea (866). ! Alfontso III.a Handiaren garaian, musulmanengandik berreskuratutako lurraldea Arabatik Dueroraino hedatzen zen.		
870.urtea			

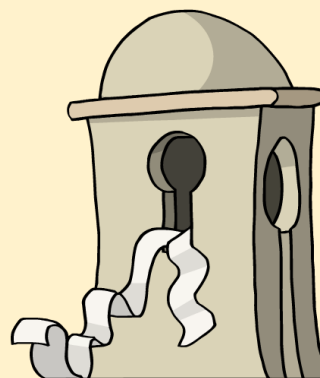
		✓ Madrilen sorrera (870). ! Madril hitzak "lurpeko ur ugari" esan nahi du.	
880.urtea			
890.urtea			
900.urtea			
910.urtea	✓ Asturiasko erresumak Leongo Erresuma izena jaso zuen (913). Asturiasko erresumak Leongo Erresuma izena hartu zuen 913an, Asturiasko Erresumako printzeek hiriburua Oviedotik Leon hirira lekualdatu zutenean. Bertatik sortu ziren Gaztela eta Portugaleko konderriak, ondoren, Gaztela (1065) eta Portugaleko Erresuma (1139) independenteak izango zirenak.		

920.urtea		Kordobako kalifa-herria (929-1031). ! Abderraman III.ak Bobastro setiatu eta suntsitu zuen, non Omar ben Hafsunek hiriburua ezarri zuen katolizismora bihurtu ondoren. Kordobako kalifa-herria (edo bigarren omeiatar kalifa-herria) aldarrikatu zuen. Bere agintaldiaren garaia, Al-Andalusen goren aldia izan zen. Medina Azahara hiria eraiki zuen.	
930.urtea			
940.urtea			
950.urtea			
960.urtea			
970.urtea		✓ Almazorrek lurralde batzuk berreskuratu zituen (977). ! Donejakueraino iritsi zen, eta suntsitu egin zuen (apostoluaren hilobia baino ez zuen errespetatu). Katedraleko kanpaiak eraman zituen.	
980.urtea			
990.urtea			
XI mendea 1000.urtea		✓ Zenbaki arabiarrek erabiltzen hasi ziren (zenbaki-sistema posizionala + zero).	
1010.urtea			
1020.urtea			

1030.urtea

✓ Kalifa-herria taifetan banatu zen (1031).

! Kordobako kalifa-herria erresuma txiki askotan (taifak) banatu zen, elkarren artean etengabe gerran egon zirenak. Zergak ordaintzen zizkieten kristau erresumei beren independentzia mantentzeko.

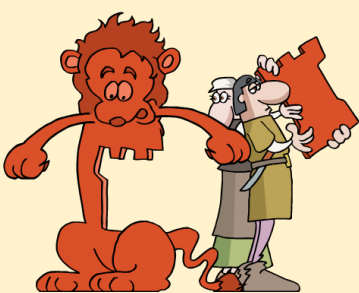

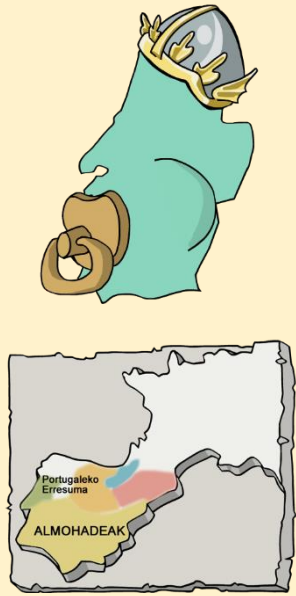
✓ Papera fabrikatzeko lehen lantegia Kordoban (1036).

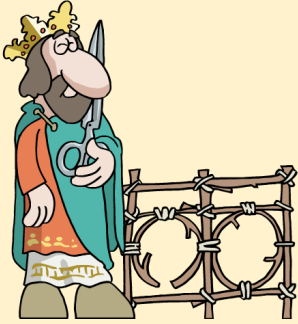
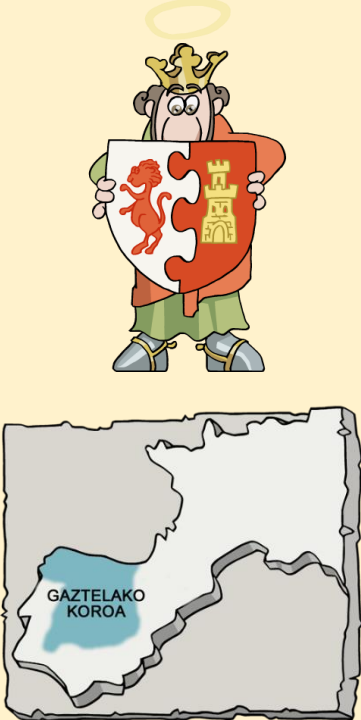
✓ Aragoiko Erresuma sortu zen, Marka Hispanikotik aurrera (1035).

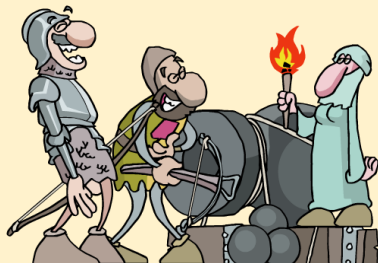
1040.urtea

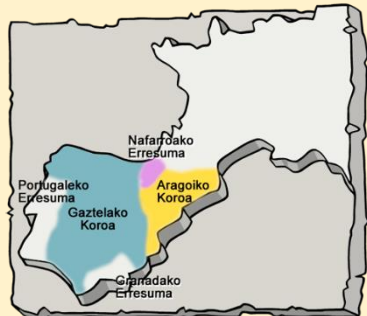
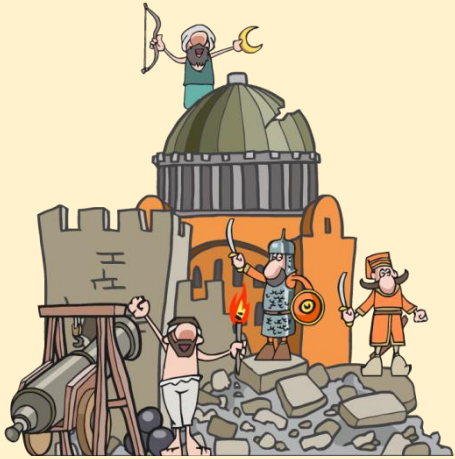
1050.urtea	✓ Arte erromanikoaren etorrera (1050).		
1060.urtea	✓ Gaztelako Erresuma sortu zen Leongo Erresumatik aurrera (1065).		
1070.urtea	✓ Cid Campeador. ! Haren bizitzak eta historiak inspiratu zuten Espainiako literaturako egitandi kantarik garrantzitsuena: Mio Ciden eresia. Iberiar penintsularen Birkonkistan modu erabakigarrian parte hartu zuen. Hala ere, bere bizitzan zehar bere interesen alde borrokatu zuen, batzuetan alderdi kristauan eta beste batzuetan musulmanean.		
1080.urtea			
1090.urtea			
XII mendea 1100.urtea	✓ Kulturen koexistentzia. ✓ Hiru kultura batera existitu ziren (nahiz eta bereizita egon): kristaua, islamiarra eta judua.	✓ Kulturen koexistentzia.	

1110.urtea			
1120.urtea			
1130.urtea	✓ Portugaleko Erresuma independentea sortu zen (1139).		
1140.urtea		✓ Almohadeak (1147). ! Almohadeek (Afrikako iparraldea) almorabideak ordezkatu zituzten. Islamista erradikalagoak ziren: ez ardorik ez musikarik.	
1150.urtea		✓ Averroes (filosofo eta mediku musulmana). ✓ Maimonides (filosofo eta mediku judua).	
1160.urtea			
1170.urtea			

1180.urtea	✓ Donostiaren sorrera (1180).		
1190.urtea			
XIII mendea 1200.urtea			
1210.urtea	✓ Navas de Tolosako gudua (1212). ! <i>Gaztela, Aragoi eta Nafarroako errege kristauek penintsula ia osoa konkistatu zuten: Gaztelak Andaluzia eta Murtzia bereganatu zituen, Aragoik Valentzia eta Balearrak, eta Portugalak Algarve.</i>		
1220.urtea			
1230.urtea	✓ Fernando III.a: Gaztelako Koroa (1230). ! <i>Fernando III.ak Gaztelako Erresuma eta Leongo Erresuma batu zituen eta Gaztelako Koroa sortu zuen. Penintsulako erresumarik boteretsuena zen. Erakunde eta lege berberak zituen estatu bakarra zen. Ekonomia nekazaritzan eta abeltzaintzan oinarritzen zen (ardi merinoak ehungintza eta merkataritzarako). Artaldeak transhumanteak ziren (abelbideak).</i>		 <i>Gaztelako Koroa (1230)</i>

	✓ Kordoba erori zen (1236).		
		✓ Granadako erresuma nazaria sortu zen (1238-1492). ! Granadako Alhambra eraikitzen hasi ziren.	
1240.urtea			
1250.urtea			
1260.urtea			
1270.urtea	✓ Alfontso X.a Jakintsua. ! 1252-1282 bitartean gobernatu zuen. Musulmanen esku zegoen Hispania osoa konkistatu zuen, Granada izan ezik. Arteen eta zientzien goren aldia.		 Gaztelako Koroa (1266)
1280.urtea			
1290.urtea			

XIV mendea 1300.urtea	✓ Bilboren sorrera (1300). ! <i>Diego Lope de Haro Bizkaiko jaunak, hiribilduari pribilegioak eman zizkion hiri-gutuna sinatu zuen. 1602an Bizkaiko hiriburu izendatu zuten, ordura arte Bermeok zuen titulua.</i>		
1310.urtea	✓ Lehenengo itsasontziak sortu ziren, hiru masta (1310). ! <i>Erdi Aroko koketan (masta bakarreko itsasontziak) oinarrituta zeuden.</i>		
1320.urtea 1330.urtea		✓ Artilleriaren garapena (kanoiak).	
1340.urtea	✓ Izurri beltza. ! <i>Genovako ontzi batek ekarri zuen izurri beltza Europara. Bost urtetan (1348-1353) penintsulako biztanleriaren % 60 hil zen (6 milioi biztanletik 4 milioi hil ziren). Europan biztanleriak 80 milioitik bakarrik 30 milioira behera egin zuen.</i>		
1350.urtea 1360.urtea			

1370.urtea			
1380.urtea			
1390.urtea			
XV mendea 1400.urtea			 Hispania (1400)
1410.urtea			
1420.urtea			
1430.urtea			
1440.urtea			
1450.urtea	✓ Konstantinoplaren erortzea, Bizantzioko hiriburua (1453). ! Turkiarrek hiria konkistatu zuten, eta gaur egungo Istanbul izena eman zioten. 1453an turkiarrek Bizantzio konkistatu zutenean, ibilbide horiek itxi egin ziren, eta, ondorioz, mendebalderantz nabigatu zuten merkataritza-bide berriak aurkitzeko (Kristobal Kolon), Amerikaren aurkikuntza ekarri zuena.		
1460.urtea	✓ Isabelek Gaztelako Koroa jarauntsi zuen (1468).		

1470.urtea	✓ Isabel eta Fernandoren ezkontza (1479). ! Isabel Gaztelako erregina zen eta Fernando Aragoiko oinordekoa. Bien arteko loturarekin Espainiako Erresuma sortu zen. Granadako Erresuma konkistatzen hasi ziren, musulmanen azken gotorlekua.		
1480.urtea	✓ Inkisizio Santuaren sorrera (1480). ! Inkisizio Santuaren xedea kristautasuna babestea zen (metodo basati samarrekin). Juduak eta musulmanak kristautasunera bihurtzera behartu zituzten.		
1490.urtea	✓ Granada hartzea (1492). ! Azken arabiarren kanporaketa. Errekonkistaren amaiera. ✓ Amerikaren aurkikuntza (1492). ! Kristobal Kolonek, espezien ibilbide berri baten bila mendebaldetik Indiarra iritsi nahian, kontinente berri bat aurkitu zuen.	✓ Granada hartzea (1492). ! Azken arabiarren kanporaketa. Errekonkistaren amaiera.	

	ERDI AROAREN AMAIERA, ARO MODERNOAREN HASIERA.		
XVI mendea 1500.urtea			
1510.urtea	✓ Nafarroako konkista, erabateko bateratzea (1512). ! Errege-Erregina Katolikoek Nafarroako Erresuma konkistatu zuten. Espainia osoaren bateratzea. Egitura gaur egungoaren oso antzekoa zen.		
1520.urtea			

EUROPA: BARBAROEN INBASIOAK, ERRESUMA FRANKOA, BIKINGO AROA, GURUTZADAK

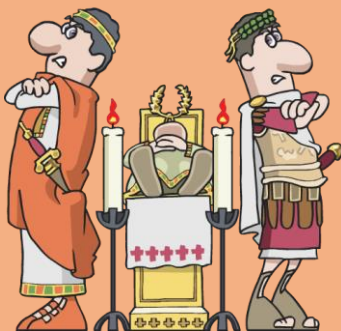
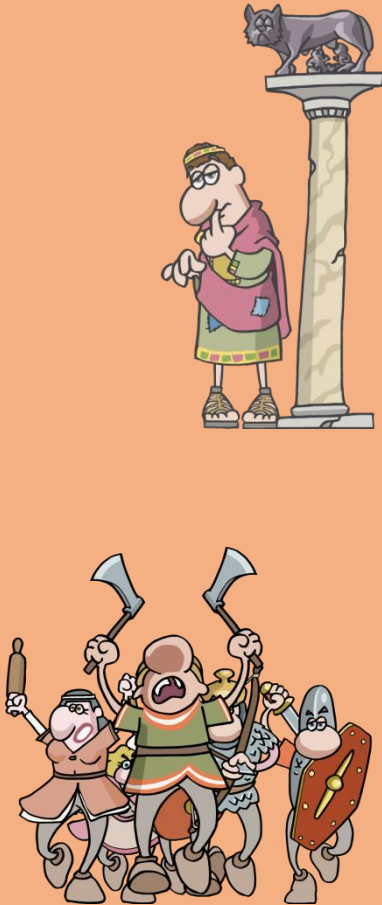
Inbasio barbaroak Erromatar Inperioaren mugetatik kanpo bizi ziren herrien migrazio masiboak ziren. Herri horiek Europako iparraldean zeuden. Migrazio horiek hunoen inbasioaren ondorioa izan ziren. Hunoak Mongoliatik zetorren herri oso gerrazalea ziren, eta barbaroak erromatarrek okupatutako eremura mugitzera behartu zituzten.

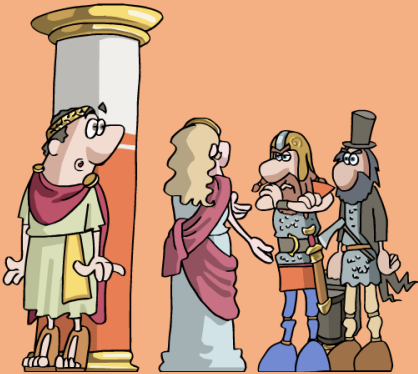
Erromatar Inperioa erori ondoren, herri horiek izan ziren gaur egungo herrialde eta kulturen jatorria. Horiekin batera feudalismoa iritsi zen, gizarte-klaseen arteko harreman modu berri bat.

Honako hauek izan ziren herri barbaroak:

- **bandaloak**(alemaniar eta poloniar jatorrikoak)
- **sueboak**(alemaniar jatorrikoak)
- **godoak** (bisigodoak mendebaldean eta ostrogodoak ekialdean, Suediako hegoaldekoak jatorriz)
- **frankoak**
- **angloak, saxoiak eta jutoak** (danimarkar jatorrikoak)
- **alanoak** (irandar jatorrikoak)
- **lonbardiarrak**, etab.

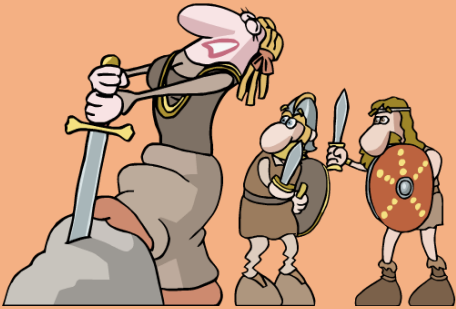
370.urtea	✓ Hunoen inbasioa (375). ! Asian aldaketa klimatikoa gertatu zen eta ez zen X. mendera arte amaitu. Hunoak, lur eta klima hobeen bila, Mongoliatik iritsi ziren, eta Erdialdeko Europako herri germaniar guztiak Erromatar Inperiorantz ihes egitera bultzatu zituzten. Bere botere militar handia estribuaren erabileran oinarritzen da (inork ez zuen ezagutzen oraindik), arkuak	
-------------------------	--	--

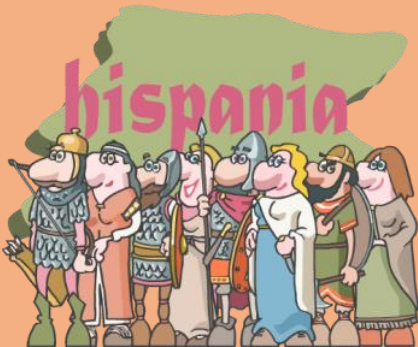
	oreka galdu gabe jaurtitzeko aukera ematen ziena.		
380.urtea	✓ Teodosio I, akordioa godoekin (382). ! <i>Teodosio I.ak akordio batera heldu zen godoekin eta Balkanetan finkatu zituen hunoen aurkako laguntza militarren truke.</i> <i>Godoek praken erabilera zabaldu zuten erromatar armadan (zaldi gainean ibiltzeko egokiagoak).</i>		
390.urtea	✓ Teodosio hiltzen da: inperioaren bi zatitan banaketa (395). Ekialdearen eta Mendebaldearen banaketa.		
400.urtea	✓ Enperadore ahulak, ez zituzten barbaroak geldiarazi (395).	✓ Barbaroen inbasioak (410).	

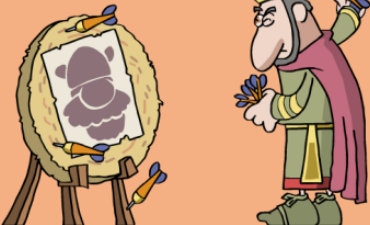
410.urtea		✓ Bisigodoek Erroma arpilatzen dute (410). ! <i>Erromatar enperadoreak godoei saria agindu zien hunoen aurka emandako laguntzagatik. Sari hori iritsi ez zenez, Alarikok Erroma arpilatu zuen. Hiria eta bertako biztanleak errespetatu zituzten. Alariko egoera bitxietan hil zen egun batzuk geroago.</i> ✓ Bisigodoak hispanoei aurre egiteko ados jartzen dira (416). ! <i>Bisigodoek Frantziako lurak hitzartu zituzten Erromarekin, barbaro hispaniarren aurka borrokatzearen truke.</i>	
420.urtea	✓ Teodosio II.ak hunoei ordaintzen die bakearen truke. ! <i>Teodosio II.ak hunoak erosi zituen eraso ez ziezaieten. Hunoak Italiara abiatu ziren.</i>	✓ Sueboek (Hispaniako mendebaldea) suebo erresuma sortu zuten (420).	

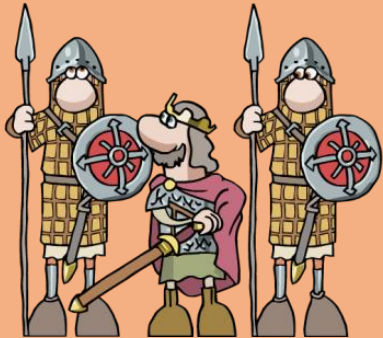
		✓ Bandaloak Afrikan finkatu ziren (429). ! Bandaloak, Kartagon (Afrika) bizi ziren barbaroak ziren. Itsaslapurrak ziren.	
430.urtea	✓ Atila, hunoen erregea (434).		
440.urtea 450.urtea	✓ Bisigodoek eta erromatarrek Atila garaitu zuten (451). ! Erromatarrez eta bisigodoz osaturiko armada batek Atila garaitu zuen Katalauniako Zelaietan (Frantzia), eta gudu horrek Europako historiaren ibilbidea aldatu zuen. Atila Erromako ateetara iritsi zen, hiria arpilatzeke asmoz. Leon I.a aita santuak Alarikoren heriotza bitxia eta izurri berria aipatu zizkion. Atila oso superstizioso zen, eta atzera egin zuen. Handik gutxira, Atila bere ezkontza-gauean hil zen. Hunoen amaiera.	✓ Bandaloek Erroma arpilatu zuten (455). ! Bandaloak, Kartagon (Afrika) bizi ziren	

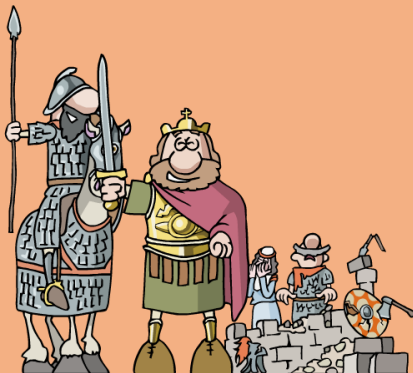
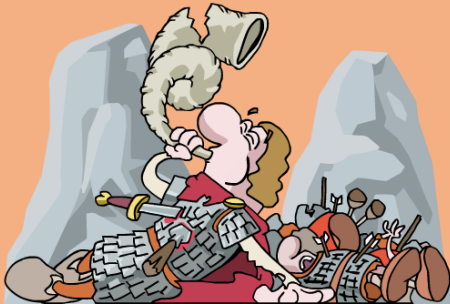
		barbaroak ziren. Itsaslapurrak ziren. Genserikok (errege bandaloak) ez zion Leon I.a aita santuaren erreguari jaramonik egin eta Erroma arpilatu zuen. Kartagora itzuli zen.	
460.urtea			
470.urtea	ERDI AROAREN HASIERA ✓ Mendebaldeko Erromatar Inperioaren amaiera (476). ! Odoakrok (jatorri germaniarreko erromatarrek) Romulo Augustulo, Erromako azken enperadorea, tronutik kendu zuen, eta mendebaldeko Erromatar Inperioa erortzea eragin zuen. Erroma erori zenean, herri barbaroek inperioa haien artean banatu zuten: - angloak eta saxoiak Britaniara - frankoak Galiara - bisigodoak Hispaniara - ostrogodoak Italiara Guztiek hartu zuten latina hizkuntza komun gisa eta kristautasuna erlijio gisa.	ERDI AROAREN HASIERA ✓ Latina hizkuntza komun gisa. ! Latina hizkuntza komun gisa hartu eta beren hizkuntzetara egokitu zuten. Horrek hizkuntza erromantzeak sorrarazi zituen. Erraz onartu zuten kristautasuna.	

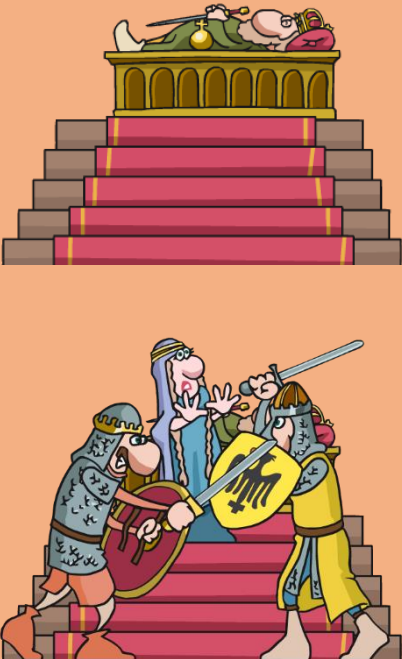
		✓ Angloak eta saxoiak Britaniara emigratu zuten. ! Bertakoek (britonak) aurka egin zieten. Borroka horiek Artur erregearen kondairaren jatorria dira.	
480.urtea 490.urtea	Ostrogodoak Italiara.	✓ Teodorikok (Bizantzio) Odoakro (Erroma) garaitu zuen (493). ! Teodorikok (Bizantzioko aliatu godoa) ospakizun faltsu bat antolatu zuen eta Odoakro (Erromako enperadorea) eta bere jarraitzaile guztiak hil zituen. Teodoriko Italian geratu zen eta ostrogodo erresuma sortu zuen.	

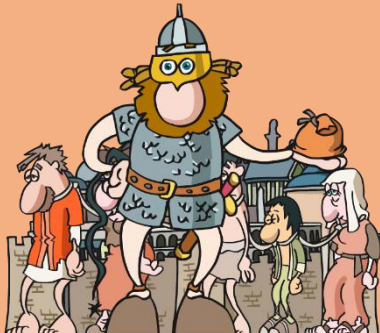
	✓ Bakealdia Erroman. ! <i>Bakealdia eta oparotasun garaia Erroman: merkataritza eta nekazaritza garatu ziren, galtzadak eta akueduktuak zaharberritu ziren. Azken ikuskizunak Koliseoan eta Zirku Nagusian.</i>		
VI mendea 500.urtea	✓ Frankoek Galia okupatu zuten (507). ! <i>Frankoek (dinastia merovignioa) bisigodoak Galiatik (Frantzia) kanporatu zituzten. Bisigodoek Hispanian hartu zuten babesa.</i> <i>Bisigodo hispaniarrek Toledoko Erresuma sortu zuten.</i>		
510.urtea 520.urtea	✓ Justiniano, Bizantzioko enperadorea (527). ! <i>Garai batean Erromarenak izandako lurraldeak berreskuratu nahi izan zituen, ostrogodoen eskuetan zeudenak, Gerra gotikoa deiturikoan haiei aurre eginez (535-554). Justinianorekin, Bizantziar Inperioak bere goren unea izan zuen.</i>		

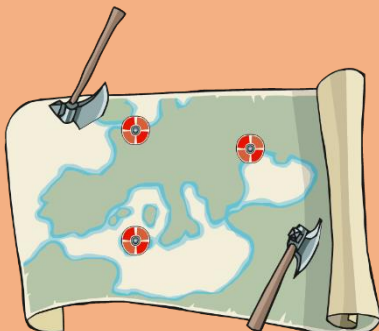
530.urtea		✓ Bandaloen suntsiketa (534). ! Bizantziarrek (Belisario jenerala) bandaloen erresuma suntsitu zuten Afrikako iparraldean.	
540.urtea	✓ Gerra gotikoa (535-554). ! Gerra gotikoa (535 eta 554 urteen artean) antzinako Erromatar Inperioaren distira berreskuratu nahi zuen Justiniano I.aren (Bizantzioko enperadorearen) eta Italian finkatutako ostrogodoen arteko borroka izan zen.		
550.urtea			
560.urtea		✓ Lonbardiarrak Italia inbaditu zuten (568). ! Lonbardiarrak (barbaro berriek) Italia inbaditu zuten 568an. Katolizismora bihurtu ziren. Lonbardiarrak Erroma gobernatu zuten 774ra arte, urte horretan Karlomagnok (orduko errege frankoak) konkistatu baitzituen. Bizantzio eta Erroma (20.000 biztanlerekin bakarrik) behin betiko urrundu ziren.	

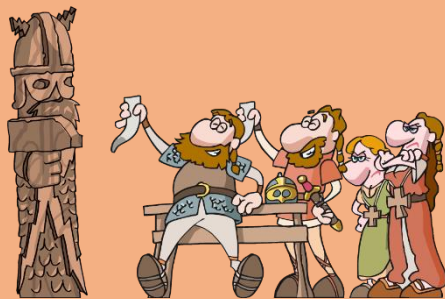
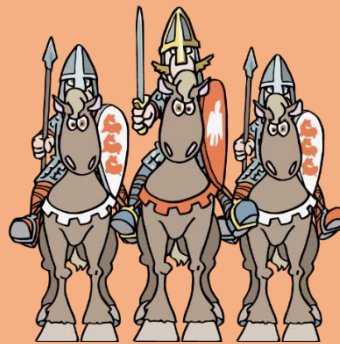
570.urtea		✓ Barbaro eslaviarrek Bizantzio bereganatu zuten (577).	
580.urtea			
590.urtea			
600.urtea			
610.urtea			
620.urtea			
630.urtea			
640.urtea			
650.urtea			
660.urtea			
670.urtea			
680.urtea			
690.urtea			
700.urtea	✓ Bisigodoen amaiera Hispanian (711).		
710.urtea			
720.urtea			
730.urtea			
740.urtea			
750.urtea	Erresuma frankoa, dinastia karolingioa. ✓ Pipino Laburra, Karlomagnoren aita (751).		
760.urtea	✓ Karlomagnok tronua jarauntsi zuen (768). ! Karlomagnok mendebaldeko Europako lurralde guztiak konkistatzen eta bateratzen aritu zen, eta antzinako Erromatar Inperioa berpizten saiatu zen kristau erlijioaren bidez. 800. urtean, Leon III.a aita santuak Germaniako Erromatar Inperio Santuko enperadore izendatu zuen. Kultura sustatu zuen eta Eskola Palatinoan garaiko gizonik jakintsuenak bildu zituen.		

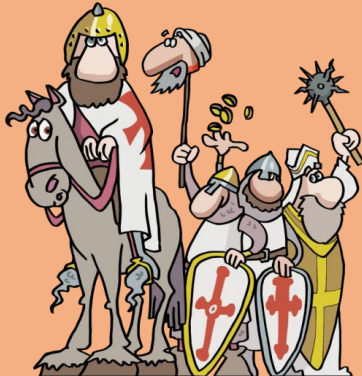
		
770.urtea	✓ Karlomagnok lonbardiak erresuma konkistatu zuen (Italia) (774). ✓ Orreaga: Baskoiek Karlomagno garaitu zuten. ! Karlomagno Hispania konkistatzen saiatu zen, baina Orreagako lehen guduan garaitua izan zen (778). Egitandi Horrek Roldanen Kantuari jatorria eman zion. Karlomagnok, Orreagan galdu ondoren, Pirinioen hegoaldean Marka Hispanikoa sortu zuen, Al-Andaluseko omeiatarren eta Inperio Karolingio frankoaren arteko defentsa-hesi gisa. Mendietako biztanleen laguntza izan zuen. Eremu hori konderriz osatuta zegoen, eta, ondoren, Aragoiko Erresuma, Bartzelonako Konderrria eta Nafarroako Erresuma sortuko ziren horietatik.	
780.urtea		
790.urtea	✓ Karlomagnok Saxonia konkistatu zuen (Alemania) (772-804).	

	✓ Bikingoen lehen albisteak. ! 793an bikingoen berri izan zuten lehen aldiz, britainiar kostaldean monasterio kristau bat eraso zutenean (Lindisfarne). Gertaera hori Bikingo Aroaren hasieratzat hartu zen. Eskandinaviakoak ziren, germaniar etniakoak. Gudari basatiak ziren, eta borrokan hiltzea ohore handia zen haientzat. Dena arpilatzen eta lapurtzen zuten. Drakkars (herensugeak) izeneko itsasontziak erabiltzen zituzten. Haien estrategia gerra tximista zen. Ibaietan gora zihoazen eta hiriak arpilatzen zituzten; igarotzen ziren tokietatik izua gailentzen zen.	
IX mendea 800.urtea	✓ Karlomagno enperadore koroatu zuten, Inperio Karolingioaren hasiera (800).	
810.urtea	✓ Karlomagnoren heriotza (814). ! Karlomagnoren gorpuzkiak Akisgraneko Kapera Palatinoan daude, zeinaren diseinua estilo erromanikoaren erreferentzia izan zen. ✓ Verdungo Ituna: Inperio Karolinjioaren amaiera (843). ! Erabat ahulduta, Inperio Karolingioak ezin izan zien barbaroen inbasio berriei aurre egin.	

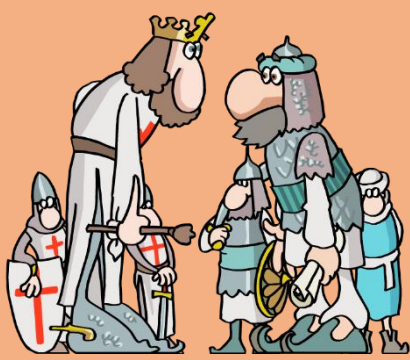
		
820.urtea		
830.urtea		
840.urtea		
850.urtea	BIKINGO AROA ✓ Barbaroen inbasio berriak. ! Inperio Karolingioa desagertzean, Europa erresuma ugaritan banatu zen, horien erregeek ez zuten ez armadarik ezta babesteko baliabiderik. Horrek inbasio barbaro berriak eragin zituen; arpilatze espedizioak ziren: - Bikingoak (iparraldeko gizonak edo normandiarak). Oso ankerrak ziren. - Magiarrak (Hungariako eslaviarrak). Mongoliar jatorrikoak, hunoak bezala. - Sarrazenoak (Hispania eta Afrikatik etorritako pirata musulmanak). ✓ Bikingoek Europa osoa arpilatu zuten. ! Bikingoek Europako hiri nagusiak arpilatu zituzten. Lisboa eta Seville iritsi ziren. Hurrengo urtean, Sena ibaian gora abiatu eta Paris arpilatu zuten (845). 859an Ebrotik barrena iritsi ziren Iruñera. Bikingoek inoiz ez bezalako sarraskia egin zuten: hiri txikia lau alboetatik erre zuten, eta Iruñeko erregea bahitu zuten.	
860.urtea	✓ Esklabo trafikatzailerak. ! Europa osoa zeharkatu eta arpilatu zuten, eta Konstantinoplara iritsi ziren, non harrapatutako esklaboak saltzen zituzten.	

	✓ Ezegonkortasuna Europan (850-900). ! Inbaditzaile berriek sarraski izugarrien eta janzkera beldurgarrien bidez sortzen ahalegindu ziren izua zabaltzen. Jendeak Jainkoaren zigorra zela uste zuen eta mundua 1000. urtean amaituko zela. Bideak arriskutsuak ziren, ondorioz, isolamendua sortu zen eta tokiko bizitza eta autokontsumoa nagusitu ziren.	
870.urtea		
880.urtea		
890.urtea		
X mendea 900.urtea	✓ X. mendea, feudalismoaren agerpena. ! Erregeek, beren erresuma osoak babestu ezinik, beren lurraldeak feudotan banatu zituzten, eta nobleen artean banatu zituzten, beren laguntzaren truke: dukerriak, konderriak eta markak dukeen, kondeen eta markesen ardurapean zeuden. Horrela sortu zen feudalismoa. Inbasio berriek eragindako izua zela eta, noble bakoitzak bere eskualdea defendatzeari ekin zion. Gazteluak eraiki zituzten eta babesa eman zieten eskatzen zutenei, nobleen menpe egongo zirenak eta haientzat lan egingo zutenak jopu gisa (esklabotzaren ordezkari morrontza feudala ezarri zen). Feudalismoak XI. mendean heldutasuna lortu zuen eta XIII. mendera arte iraun zuen.	
910.urtea	✓ Kokaleku bikingoak. ! Normandiako dukerria sortu zuten (Frantziako iparraldean). Italian Siziliako normandiar erresuma sortu zuten. Suediako bikingoek Kieveko Rusa (Errusiaren jatorria) sortu zuten.	
920.urtea		
930.urtea		
940.urtea		
950.urtea		

960.urtea	✓ Kristautasunera bihurtzea (960). ! Haien erlijioa politeista zen, naturaren indarrak ordezkatzeko zituzten jainkoetan oinarritua. 960an kristautasunera bihurtu ziren ofizialki. Kristautasuna nagusitu zen emakumeen artean (izan ere, emakumeak, beren erlijioaren arabera, ez ziren Valhala sartzen, beren paradisuari).	
970.urtea		
980.urtea		
990.urtea		
XI mendea 1000.urtea	✓ Marinel bikainak. ! Ur atlantikoak esploratu zituzten. Islandiara eta Groenlandiara iritsi ziren, eta 1000. urtearen inguruan Ternuako lurretara iritsi ziren (Iparramerikara), non Vinland izeneko kokaleku bat sortu zuten (mahastiaren lurraldea). Bikingoen eguzki-harria asmatu zuten, itsasoan orientatzea ahalbidetzen ziena, baita eguraldi txarrarekin ere. Inperio Karolinjiokoaren desagertzea itsas ibilbideak libreki erabiltzeko aukera eman zien.	
1010.urtea		
1020.urtea		
1030.urtea		
1040.urtea		
1050.urtea		
1060.urtea	✓ Ingalaterrako konkista (1066). ! Gilen Konkistatzaileak (normandiar jatorrikoa, hau da, bikingoa) Ingalaterra konkistatu zuen, non 100 urtez gobernatu zuten.	
1070.urtea	✓ Bikingoen desagertzea (1100). ! Bikingo Aroak 300 urte iraun zituen. Ez ziren desagertu, Europako beste kultura batzuekin bat egin zuten. Greziarrekin eta erromatarrekin batera, Europako sortzaile handiak izan ziren.	

1080.urtea		
1090.urtea	GURUTZADAK ❗ Gurutzadak zortzi kanpaina izan zituzten (XI. mendetik XIII. mendera), musulmanen menpe zegoen Lur Santua (Jerusalem) askatzeko. Kanpaina horiek ez ziren beti debozio erlijiosoren ondorio izan. Europara espeziak, zeta eta ekialdeko luxuzko produktuak ekartzeko turkiarrek kontrolatzen zituzten ibilbideak askatzeko grinak ere bultzatu zituen. Gurutzaden ondorioz, sarraskiak, arpilatzeak eta suntsipena gertatu ziren mendeetan zehar. Gerrek eta merkataritzaren gorakadak botere egiturak indargabetu zituzten, eta horrek feudalismoa sortu zuen. ✅ Lehen Gurutzada (pobreena) (1095-1099). ❗ Lehen Gurutzada hau (pobreen gurutzada) Urbano II.a aita santuak sustatu zuen, Deus Volt (Jainkoak hala nahi du) lelopean. Bekatuen barkamena hitzeman zien parte hartzen zutenei. Bidalitako lehen taldea esperientzia militarrik gabeko nekazari pobreez osatuta zegoen, eta Pedro Ermitauak zuzendu zuen. Nizean sarraskitu zituzten. ✅ Lehen Gurutzada (printzeena). ❗ Bigarren taldea (printzeen gurutzada), Bouillongo (Frantzia) Geoffrey dukeak gidatu zuen. 35.000 gurutzatuk (gurutzearen sinboloa zeramatelako horrela deituak) osatu zuten. 1099an Jerusalem kristauen menpe egotera pasa zen (biztanle guztiak akabatu zituzten).	
XII mendea		
1100.urtea		
1110.urtea		
1120.urtea		
1130.urtea		
1140.urtea	✅ Bigarren gurutzada (1147-1149). ❗ Eugenio III.ak bigarren gurutzada aldarrikatu zuen, Konrado III.a (Germaniako Erromatar Inperio Santuko enperadorea) buru izan zuena. Soldaduek ez zuten oso serio hartu. Greziara iristean, mozkortu egin ziren eta bidegabekeria asko egin zituzten.	

	<i>Dorileako guduan bere tropak sarraskituak izan ziren.</i> <i>Bestalde, Luis VII.a Gazteak frantziar tropak Antiokiarantz zuzendu zituen. Gurutzada Damaskon garaitu zituztenean amaitu zen.</i>	
1150.urtea		
1160.urtea		
1170.urtea		
1180.urtea		
1190.urtea	✓ Hirugarren gurutzada, jaunarena edo erregeena (1189-1192). ! Gregorio VIII.a aita santuak Jerusalem birkonkistatzeko deia egin zuen, Saladinen eskuetan zegoena. Frederiko I.a Bizar-Gorri, Felipe II.a Augusto (errege frankoa) eta Rikardo Lehoi Bihotza (Ingalaterrako erregea) erregeek parte hartu zuten. Frederiko I.a zalditik ibai batera erori eta itota hil zen bere armaduraren pisuagatik. Izurritea hedatu zen soldaduen artean. Ez zuten Jerusalem berreskuratu. Erromesei sartzen utziko zitzaieela hitzartu zen.	
XIII mendea 1200.urtea	✓ Laugarren gurutzada, gurutzada okerra (1202-1204). ! Inozentzio III.a aita santuak aldarrikatu zuen. Ez zen bi aldeek arteko borrokarik egon. Gurutzatuek Konstantinopla (Bizantzio) arpilatu zuten. Erdi egia, erdi kondaira, 1212an Haurren gurutzada gertatu zen. Haurrak Lur Santura bidali zituzten musulmanak hunkitzera. Ume asko hil ziren Alpeak igarotzen Italian ontziratzeko. Beste batzuk itsasontziak hondoratzean hil ziren, eta iritsi zirenak esklabo gisa saldu zituzten.	

1210.urtea	✓ Bosgarren gurutzada (alferrikako gurutzada) (1217-1221). ! Inozentzio III.a aita santuak bosgarren gurutzada bultzatu zuen. Asisko San Frantziskok gurutzadan parte hartu zuen. Leopoldo VI.ak (Austria) eta Andres II.ak (Hungariako erregea) Egipto konkistatzea erabaki zuten. 1221ean konkistatutako guztia galdu zuten.	
1220.urtea	✓ Seigarren gurutzada (1228-1229). Frederiko II.ak zuzendu zuen (Germaniako Erromatar Inperio Santua). Diplomaziaren bidez, Jerusalem, Nazaret eta Belen berreskuratzen zituen.	
1230.urtea		
1240.urtea		
1250.urtea	✓ Zazpigarren gurutzada (1248-1254). ! Inozentzio IV.a aita santuak aldarrikatu zuen, eta Luis IX.a Frantziako erregeak zuzendu zuen. Bosgarren gurutzada bezain alferrikakoa izan zen. Bosgarrenean egiten saiatu ziren gauza bera egiten saiatu ziren (lehenik Egipto konkistatzea), emaitza berdina lortu zuten: sarraski izugarria.	
1260.urtea		
1270.urtea	✓ Zortzigarren (eta azken) gurutzada. (1270-1272). ! Hori ere Luis IX.a Frantziako erregeak zuzendu zuen, Tunisian izurriteak jota hil zena. Bere soldaduak Frantziara itzultzen ari zirelarik, ekaitz batek harrapatu zituen eta 4000 inguru itota hil ziren. Ingalaterrako Eduardo I.a bederatzigarren gurutzada sortzen saiatu zen, baina Acren sarraskitu zituzten eta itzuli behar izan ziren. Gurutzaden amaiera	

200.urtea

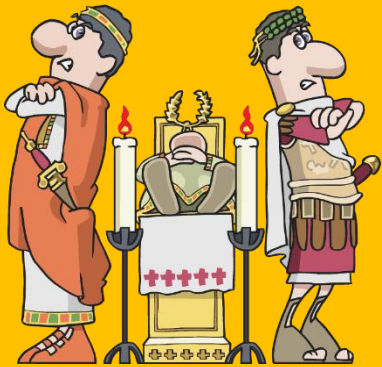
✓ III. mendeko erromatar krisia.

! III. mendeko krisiaren edo anarkia militarren ondoren esklabotzak behera egin zuen. Pertsona libreek alokairua ordaindu eta lur-jabeen lurak lantzen zituzten.

✓ Hunoen inbasioa, Europako migrazio masiboak (375).

! Hunoak (zaldizkoak) Mongoliatik iritsi ziren. Herri germaniar guztiak bultzatu zituzten, Erromatar Inperiorantz ihes egin zutenak eta Europako migrazio masiboak eragin zituztenak.

390.urtea	✓ Teodosioren heriotza: inperioa bitan zatitzea (395). ! Erromatar Inperioa bitan zatitu zen behin betiko, bere bi semeen artean banatu zen. Erromaren ahultzea. <i>Bisita birtuala "domus" erromatarra.</i>	
400.urtea 470.urtea	✓ Mendebaldeko Erromatar Inperioaren amaiera (476). ! Odoakrok (jatorri germaniarreko erromatarrak) Romulo Augustulo, Erromako azken enperadorea, tronutik kendu zuen, eta mendebaldeko Erromatar Inperioa erortzea eragin zuen. <i>Erroma erori zenean, herri barbaroek inperioa haien artean banatu zuten:</i> - angloak eta saxoiak Britaniara - frankoak Galiara - bisigodoak Hispaniara - ostrogodoak Italiara <i>Guztiak hartu zuten latina hizkuntza komun gisa eta kristautasuna erlijio gisa.</i>	

500.urtea	✓ ARTE PRERROMANIKOA. ! <i>Erdi Aroko artea V. mendetik IX. mendearen amaiera arte.</i> <i>Erromatarren eta herri germaniar bakoitzeko berezko arte estiloen arteko nahasketa da.</i> <i>Ezaugarri komunak:</i> <i>*gai erlijiosoak.</i> <i>*oinplano basilikala.</i> <i>*Material urritasuna</i> <i>* erdi-puntuko arkuak eta leiho oso txikiak.</i>	
600.urtea 700.urtea	✓ ARTE PRERROMANIKOA - ASTURIARRA. ! <i>Kanoi-ganga erabiltzen zen, kanpoaldeko kontrahormekin bat zetozen arku fajoiekin; gero, asko erabiliko zirenak erromanikoan.</i> <i>Santa Maria del Naranco jauregi-multzoa estiloaren erakusgarria da.</i> Erresuma frankoa, dinastia karolingioa. ✓ Karlomagnok tronua jarauntsi zuen (768). ! <i>Karlomagnok mendebaldeko Europako lurralde guztiak konkistatzeari eta bateratzeari ekin zion, eta antzinako Erromatar Inperioa berpizten saiatu zen kristau erlijioaren bidez.</i> <i>800. urtean, Leon III.a aita santuak Germaniako Erromatar Inperio Santuko enperadore izendatu zuen.</i> <i>Kultura sustatu zuen eta Eskola Palatinoan garaiko gizonik jakintsuenak bildu zituen.</i>	
800.urtea	✓ Verdugo Ituna: Inperio Karolinjioaren amaiera (843). ! <i>Erabat ahulduta, Inperio Karolingioak ezin izan zien barbaroen inbasio berriei aurre egin.</i>	

✓ Barbaroen inbasio berriak (850).

! Inperio Karolingioa desagertzean, Europa erresuma ugaritan banatu zen, horien erregeek ez zuten ez armadarik ezta babesteko baliabiderik. Horrek inbasio barbaro berriak eragin zituen, arplatze espedizioak ziren:

- **Bikingoak** (iparraldeko gizonak edo normandiarrak). Oso ankerrak ziren.
- **Magiarrak** (Hungariako eslaviarrak). Mongoliar jatorrikoak, hunoak bezala.
- **Sarrazenoak** (Hispania eta Afrikatik etorritako pirata musulmanak).

✓ Ezegonkortasuna Europan (850-900).

! Inbaditzaile berriek sarraski izugarrien eta janzkera beldurgarrien bidez sortzen ahalegindu ziren izua zabaltzeko.
Jendeak Jainkoaren zigorra zela uste zuen eta mundua 1000. urtean amaituko zela.
Bideak arriskutsuak ziren, ondorioz, isolamendua sortu zen eta tokiko bizitza eta autokontsumoa nagusitu ziren.

FEUDALISMOAREN AGERPENA

✓ **X. mendea.** Feudalismoaren agerpena.

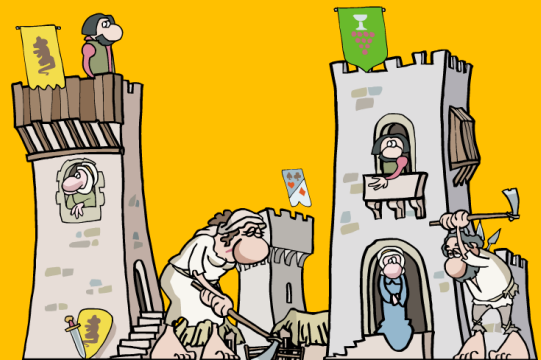
! Inperio Karolingioa erortzearekin batera, Europa osoa zatitu zen eta sistema sozial berri bat sortu zen, luraren jabetza eta basailutza eta morrontzan oinarritua: **feudalismoa**.

Noble bakoitza bere eskualdea defendatzeari ekin zion. Gazteluak eraiki zituzten eta babes eman zieten eskatzen zutenei, nobleen menpe egongo zirenak eta haien zati lan egingo zutenak jopu gisa (esklabotza ordez morrontza feudala ezarri zen).

Lurraldeak nobleen artean banatu ziren **feudotan** bereizi ziren: dukerriak, konderriak eta markak duke, konde eta markesen ardurapean zeuden. Horrela sortu zen feudalismoa.

Feudalismoak heldutasuna lortu zuen XI. mendean.

Bisita birtuala etxe feudala.

900.urtea
1000.urtea

✓ Gizarte feudala.

! Erdi Aroko gizartea 3 **estamentutan** banatuta zegoen, jaiotzetik esleitzen zirenak (elizgizonen kasuan izan ezik):

Nobleak:

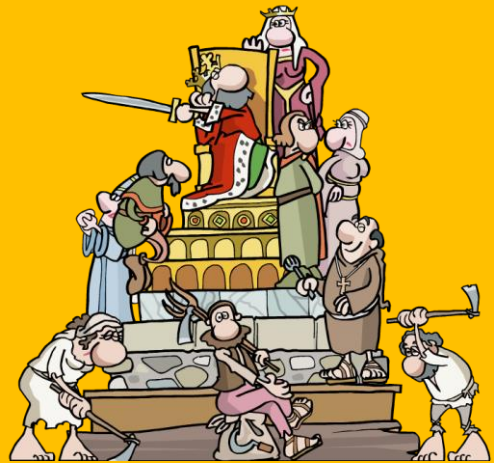
Feudoa gobernatu eta herritarrak babesten zituzten.

- Gailurrean erregea zegoen (Jainkoaren ordezkaria Lurrean). Bere zeregina bere erreinua batuta mantentzea zen.
- erregeek lurrak **-feudoak-** uzten zizkieten noblei **basailutza** itun baten bidez (fideltasuna eta laguntza militarra eta ekonomikoa). Nobleak justiziaz arduratzen ziren eta zergak kobratzen zituzten beren feudoetan. Kargua jarauntsi egiten zen.
- nobleek basailuak (garrantzi gutxiagoko nobleak) izan zitzaizkien, eta horiei feudo txikiago bat eman.

Elizgizonak (monjeak eta apaizak):

Pertsonen salbazio espiritualak lortzeko otoitz egiten zuten.

- Haien burua Erromako Aita Santua zen. Eragin handia zuten, errege bat eskumikatu baitzezaketen, bere mendekoen leialtasun zina ezeztatzen zuena.
- Parrokiak eta monasterioak ere jaurerriak ziren, eta berezko lurrak eta horiek lantzen zituzten morroiak zituzten. Goi-kargudunek (kardinalak, apezpikuek...) nobleen pribilegio berberak zituzten. Apaizen eta monjeen bizimodua nekazarienaren antzeko zen.

Nekazariak:

Nekazariak biztanleriaren % 90 ziren. Nekazariak nobleengan bilatu zuten babes, armada eta gazteluak baitzituzten. Bi mota zeuden:

- **Morroioak**, jaunaren mende zeuden guztiz. Ezin ziren feidotik atera. Dohainik lan egiten zuten, janariaren (esklaboak balira bezala) eta gerra ugarien aurreko babesaren truke. Seme-alabek gurasoen gizarte maila jaraunsten zuten.
- **Nekazari askeak**. Erabakiak beren kabuz har zitzaketen: ezkontzea, feudoa uztea, lanbide jakin batean aritzea... Lurrak lantzen zituzten jaunari errenta bat eta elizari **hamarrenak** ordaintzearen truke.

✓ ARTE ERROMANIKOA.

! Arte erromatarra du oinarri (harrizko eraikuntza gangadunak eta kupuladunak). 1000. urte inguruan, Clunyo abadia eraiki zenean, arte erromanikoaren oinarriak ezarri ziren. XIII. mendera arte iraun zuen, eta Europa osora hedatu zen Eliza kristauak bultzatuta.

Bisita birtuala eliza erromanikoa.

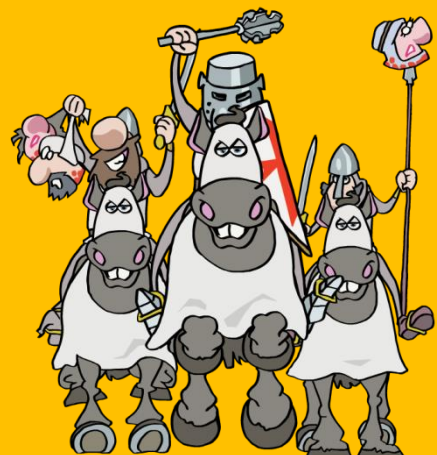
1100.urtea

✓ Gurutzadak (1095-1270).

! Gurutzadak zortzi kanpaina izan zituzten (XI. mendetik XIII. mendera), musulmanen menpe zegoen Lur Santua (Jerusalem) askatzeko.

Kanpaina horiek ez ziren beti debozio erlijiosoren ondorio izan. Europara espeziak, zeta eta ekialdeko luxuzko produktuak ekartzeko turkiarrek kontrolatzen zituzten ibilbideak askatzeko grinak ere bultzatu zituen.

Gurutzaden ondorioz, sarraskiak, arpilatzeak eta suntsipena gertatu ziren mendeetan zehar. Gerrek eta merkataritzaren gorakadak botere egiturak indargabetu zituzten, eta horrek feudalismoa sortu zuen.

✓ Ekonomiaren loraldia.

! XII. mendetik aurrera, nekazaritza-ekoizpena eta landu zatekeen luraren azalera handitu egin ziren, nekazaritza-teknika berriei esker: **burdin sareko goldea**, ureztatzea, labore berriak eta lanen mekanizazioa haize- eta ur-erroten bidez. Gosea desagertu zen eta biztanleria bikoiztu egin zen ia hiru mendetan (1000-1300), 42 milioitik 73ra igaro zen.

✓ ARTE GOTIKOA.

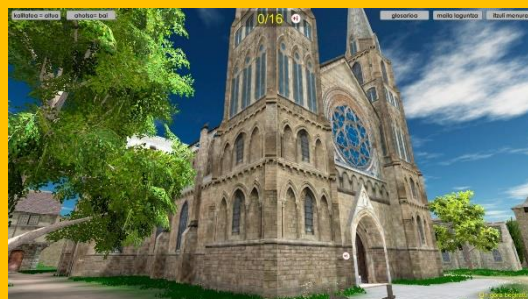
! XII. mendearen erdialdean hasi zen Frantzian, eta XVI. mendera arte iraun zuen (Errenazimentua). Jende askok hiri handietara emigratu zuen (nekazaritza soberakina zela eta). Merkataritzan aritzen ziren burgesak (gero eta botere handiagoa zutenak) agertu ziren. Elizak garrantzi ekonomiko handia hartu zuen, katedral handien eraikuntzak horren adierazle dira.

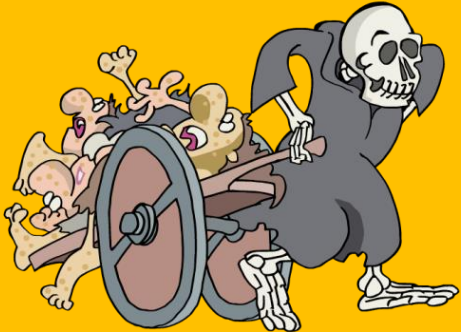
Bisita birtuala eliza gotikoa.

✓ Hirien suspertzea.

! Noblezia feudalak boterea galdu zuen eta erregeek boterea irabazi zuten (ekonomia hobetzean, erregeek armada boteretsuak sortu zituzten eta jaun feudalak menderatu zituzten).

- Hiriak ("**burguak**" eta bertako biztanleak, "burgesak") erregearen aldekoak ziren, eta ez jaun feudalaren aldekoak.
- Erregeek zuzenbide erromatarra ezarri zuten, askoz botere handiagoa ematen ziena.
- Gora egin zuten erreinuaren administrazioak eta bildutako diruaren kopuruak.
- Parlamentuak sortu ziren. Parlamentuetan zerga berriak ezartzen ziren eta gerretarako gastuak onartzen ziren.

	✓ Artisautzaren garapen handia. ! Gremioak (artisaunen elkarteak) sortu ziren. Produktuak itsasoko eta lurreko ibilbide handietan zehar banatzen ziren. Banku-teknika berriak agertu ziren, adibidez, kanbio-letrak (lapurretak saihesteko) eta kreditu finantzaketa. Bisita birtuala galeoia.	
1200.urtea 1300.urtea	✓ Izurri beltza (1348). ! Genovako ontzi batek ekarri zuen izurri beltza Europara. Bost urtetan penintsulako biztanleriaren % 60 hil zen (6 milioi biztanletik 4 milioi hil ziren). European biztanleriak 80 milioitik bakarrik 30 milioira behera egin zuen.	
1400.urtea	✓ Konstantinopla erortzea, inprentaren asmakuntza. ! Turkiarrek hiria konkistatu zuten, eta gaur egungo Istanbul izena eman zioten. 1453an turkiarrek Bizantzio konkistatu zutenean, ibilbide horiek itxi egin ziren, eta, ondorioz, mendebalderantz nabigatu zuten merkataritza-bide berriak aurkitzeko (Kristobal Kolon), Amerikaren aurkikuntza ekarri zuena.	

✓ Jatorriak.

! Uste denez, baskoiak duela 5.000 urte penintsulara iritsi ziren tribu indoeuroparrak (Mesopotamia) ziren, nekazaritza eta abeltzaintzari buruzko ezagutzak ekarri zituzten, eta tokiko herriein nahasi ziren (iberiarren eta zelten antzeko ezaugarriekin).

✓ Hizkuntza.

! Euskara modernoaren aurrekaritzat jotzen den protoeuskara deituriko hizkuntza hitz egiten zuten. Lergako Santa Barbara ermitako hiliarria hizkuntza horretan idatzizko lekukotasunik zaharrena da. "Vasco" hitza zelta hizkuntzatik datorrela uste da. Zelten txanpon batzuetan, "barskunes" hitza agertzen zen (mendietako klanga), erromatarrek hartu zuten hitza.

✓ Euskal eremua.

! Erromatarrek iritsi aurretik, hainbat tribu bizi ziren euskal lurraldean:

- autrigoiak.
- karistiarrek.
- barduliarrek.
- akitaniarrek.
- beroiak.
- baskoiak (Nafarroako aldea).

Lurraldean biztanle gutxi zeuden. Zona altuetan artzaintzan aritzen ziren eta lautadetan nekazaritzan.

✓ Gizartea.

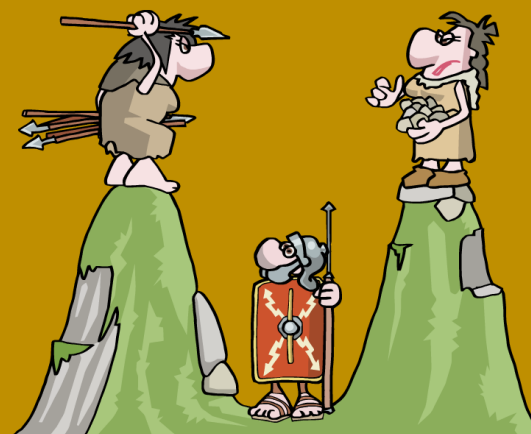
! Historialari erromatarrek herri baskoia "izaera independentekoa", "menderaezina" eta "bortitza" zela esan zuten, eta ez zela inoiz egon edo gutxitan egon zela erromatar boterearen mende.

Soziabilitate falta hori oso sarbide zaileko haran ia inkomunikatuetan bizitzearen ondorioa zen. Horri esker, baskoiek beren ohiturak, hizkuntza, kultura, bizimodua eta abar. gorde zituzten.

✓ Koexistentzia Erromarekin.

! Baskoiak, pixkanaka, erromatar sisteman integratu ziren, baita armadan bertan parte hartuz ere. Erromatarren gotorleku militarrek zeuden Veleian (Araba) eta Lapurdumen (Frantzia).

Geroago, barbaroen inbasioek erromatarrek mugiarazi zituztenean, herri baskoiak independentziari eutsi zion eta atzerriko edozein domeinuri era bortitzean aurre egin zion.

✓ Obra erromatarrak.

! Erromatarrak ondo moldatu ziren baskoiekin. Galtzadak egin zituzten (Astorga-Bordele bidea, adibidez, Iruña-Veleiatik eta Iruñetik igarotzen zena), tropen eta salgaien mugimendua errazteko. Zenbait nekazaritza aurrerapen ekarri zituzten, hala nola ur-kanalak eta golde erromatarra (gaur egungoaren antzekoa, burdinazko sarearekin).

✓ Graccurren (Alfaro).

! K.a. 179an, Tiberio Sempronio Gracok Graccurren (Alfaro) sortu zuen antzinako kokaleku zeltiberiar batean (Illurcis). Ebro bailarako lehen erromatar sorrera izan zen.

✓ Calagurren (Calahorra).

! Kalakorikos (erromatarrek Calagurren deitua) euskal etniako herrixkaren lehen erreferentzia K.a. I. mendekoa da.

✓ Iruñearen sorrera.

! Pompaelo (Iruña) Pompeio militar erromatarrek sortu zuen bere tropak hornitzeko K.a. 76an, herrixka baskoi bat zegoen tokian. Izenak euskal -ilu atzizkia du, hiria edo herria esan nahi duena. Inguruko hiriburua bihurtu zen.

✓ Calagurris herriaren setioa (Calahorra) (K.a. 72).

! Ponpeiok Calagurris (Calahorra) hiri baskoia setiatu zuen. Amore eman baino lehen, biztanleek kanibalismoa praktikatzea nahiago izan zuten ("Fames Calagurritana" eta "Emagina" elezaharrak).

✓ Erromatar konkista.

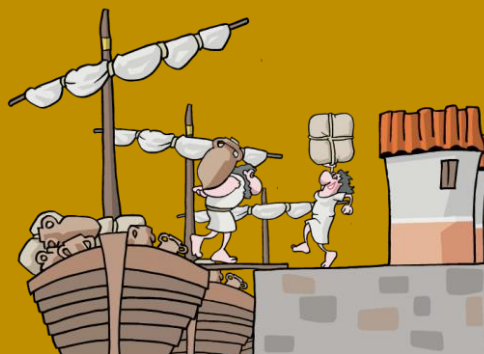
! K.a. 29 eta 19 urteen artean erromatarrek iberiar penintsularen konkista osatu zuten, baina ezin izan zituzten herri guztiak menderatu, baskoiak kasu.

Erromatarrei esker, hobekuntzak egon ziren nekazaritzan, biztanleriak gora egin zuen eta gizartea erromatar eredura egokitu zen, berezko kultura alde batera utzi gabe.

✓ Oiasso (Irun).

! Oiasso (Irun), baskoien portu-hiria izan zen. Erromaren menpe egon zenean merkataritza eta komunikazio gune garrantzitsua izan zen.

✓ Karakala, paperak guztientzat (211).

! Karakalak gizon libre guztiei (hispaniarrak barne) eman zien erromatar hiritartasuna. Erabaki horrekin estatuaren diru-sarrerak handitu nahi zituen, erromatarrek bakarrik ordaintzen baitzituzten zergak.

✓ Iruñeko sutea.

! III. mendean sute batek Iruñea suntsitu zuen. Erromatar estiloko hiri ederra egurrezko eta buztinezko hiri bihurtu zen.

✓ Lehen inbasio barbaroak Hispanian.

! 409an, herri barbaroek (sueboek, bandaloek, alanoek) iberiar penintsula osoa inbaditu eta banatu zuten.

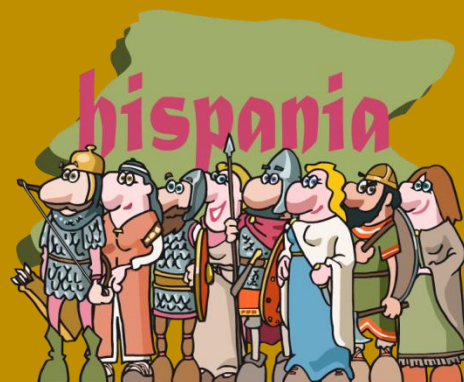
✓ Bisigodoak hispanoei aurre egiteko ados jartzen dira (416).

! Bisigodoek Frantziako lurak hitzartu zituzten Erromarekin, barbaro hispaniarren aurka borrokatzearen truke.

✓ Bisigodoek Hispania konkistatu zuten.

! Herri barbaroak penintsulara iritsi zirenean, baskoiek gogor egin zieten aurre. Bisigodoek penintsulako herri guztiak menderatzea lortu zuten, baskoiek izan ezik. Bisigodoek eta sueboek indarrak batu zituzten baskoiek menderatzeko, baina ez zuten lortu.

✓ Baskoiak Nafarroatik Euskal Herrira lekualdatu ziren.

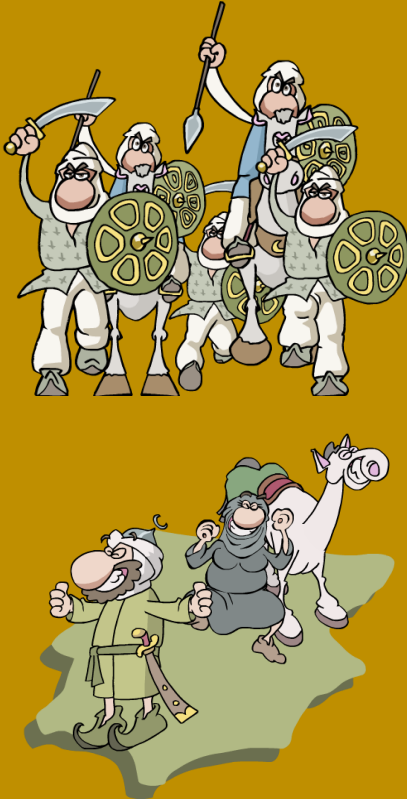
✓ Urte ilunak.

! III. mendetik VI. mendera erreferentzia historiko gutxi egon ziren ("urte ilunak"). V. mende inguruan, eta barbaroen inbasioak zirela eta, kobazuloak eta haitzuloak etxebizitza gisa erabili ziren.

✓ Victoriacumen sorrera (581).

! Leovigildok Victoriacum (Gasteiz edo Iruña-Veleia?) sortu zuen, baskoiak garaitu eta beren lurraldea bereganatu izana ospatzeko.

	✓ Suintilak baskoiak garaitu zituen (623). ! Suintilak (errege bisigodoak) baskoiak garaitu zituen. Erriberri (Nafarroa) eraiki eta gotortzera behartu zituen, baskoiei aurre egiteko.	
	✓ Akitania. ! Baskoiek, bisigodoen eta frankoen arteko liskarrak aprobetxatuz, Frantziako hegoaldea (Akitania) konkistatu zuten, eta Euskal Herriko Dukerria sortu zuten, penintsulako lurak eta Frantziako eremua hartzen zituen lurraldea. Euskaldunek etengabe aurre egingo zioten inperio frankoari Akitaniako lurraldeak ez galtzeko. Akitaniako zatirik erromanizatuena Gaskoinia bihurtu zen (gaskoiak bizi ziren bertan), bertan okzitanieraren eta euskararen nahasketa bat hitz egiten zen.	
	Hispania musulmana ✓ Hispania osoa musulmanena zen. ! Musulmanak 711an sartu ziren penintsulan, Don Rodrigo errege bisigodoa baskoien aurka borrokatzen ari zen garaian. Musulmanek (arabiarrek eta bereberrek) Hispania osoa konkistatu zuten 711tik 714ra bitartean, eta Al-Andalus deitu zuten.	

✓ Iruñea erortzea.

! Baskoiek gogor egin zioten aurre musulmanen inbasioari, baina Iruñeko hiria omeiatar kalifa-herriaren menpe erori zen 718an.

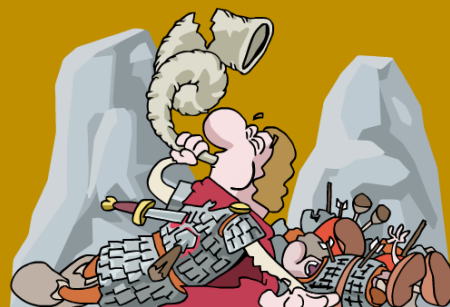
✓ Iñigotarrak eta Belaskotarrak.

! VIII. mendearen bigarren erdian, Inperio Karolingioaren eta omeiatar kalifa-herriaren arteko borroka baskoien lurraldera iritsi zen. Iruñeko hiria etengabe pasatzen zen frankoen menpe egotetik musulmanen menpe egotera, eta horrek bi familien arteko liskarra eragin zuen: Iñigotarrak (musulmanen aldekoak) eta Belaskotarrak (frankoien aldekoak).

✓ Orreagako lehen gudua.

! Karlomagnok, errege frankoak, Marka Hispanikoko lurraldeak baskoi lurraldera hedatu nahi izan zituen. Orreagako lehen gudua (778), zeinean 400 baskoik 10.000 soldadu zituen armada frankoari aurre egin zioten eta sarraski izugarria eragin zuten, mito bihurtu zen. Gertaera horrek **El Cantar de Roldán** poema epikoari jatorria eman zion.

✓ Orreagako bigarren gudua.

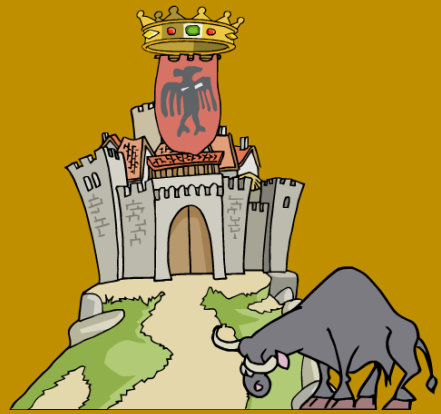
! 824an, indar frankoak Iruñean sartu ziren, eta herritar asko urkatu zituzten zigor eta eskarnio gisa. 50 urte lehenagoko bide beretik Frankoen erresumara itzultzean, baskoien armadak (Eneko Aritza buru zuenak) geldiarazi eta garaitu zituen.

Iruñeko Erresuma

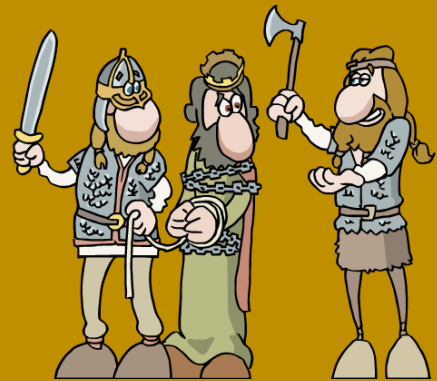
✓ Iruñeko Erresumaren jatorria (Marka Hispanikotik aurrera) (824).

! Gudu horri esker Iñigo familiak boterea irabazi zuen eta **Iruñeko Erresuma** sortu zuen (Iñigo Arista izan zen ustezko lehen erregea).
Horren ondorioz, Baskonia bitan banatu zen: batetik, Iruñeko Erresuma (Pirinioetako hegoaldea) eta, bestetik, Gaskoinia (Pirinioetako iparraldea).

✓ Bikingoak Iruñeraino iritsi ziren Ebrotik (859).

! Bikingoek inoiz ez bezalako sarraskia egin zuten: hiri txikia lau alboetatik erre zuten, eta Iruñeko erregea bahitu zuten.

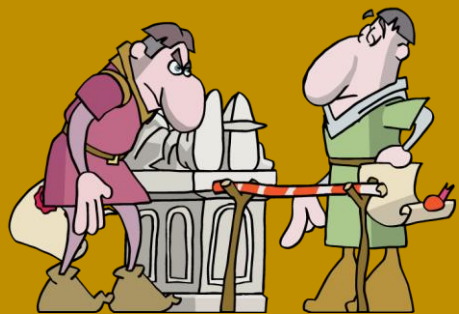

✓ Antso Gartzeitz (Ximeno etxea), Iruñeko lehen errege "onartua" (905).

✓ Gaztela eta Aragoiren jatorria (1035).

! Antso III.a Gartzeitz edo Antso Nagusia erregeak Iruñeko Erresumaren goren aldia ekarri zuen. Hil ondoren, Fernando eta Ramiro semeek Gaztela eta Aragoiko konderriak jarauntsi zituzten, hurrenez hurren, eta erresuma independente bihurtu ziren.

	✓ Nafarroako Erresuma. ! 1162an, Antso VI.a Jakitunak izena aldatu zion eta Nafarroako Erresuma izendatu zuen, eta ahaidetasun soziala zuten herriak bere baitan bildu zituen.	
	✓ Donostiaren sorrera. ! 1180. urtearen inguruan, Nafarroako errege Antso Jakitunak Donostiako hiribildua sortu zuen, Nafarroako itsas portu gisa. Hiri titulua jaso zuen 1662an eta Gipuzkoako hiriburua izan zen 1821 eta 1844 artean. Tolosak ordezkatu zuen. 1854an berriro hiriburu bihurtu zen. ✓ Vitoria-Gasteizen sorrera (1181). ! Nafarroako Antso VI.ak forua eman zion Gasteizko kokalekuari, eta Nova Victoria izendatu zuen. Gaztelaren aurkako defentsa-lerro gisa sortu zen. 1431n hiri titulua eman zioten.	
	✓ Euskal probintziak. ! 1200. urtean, Gaztelako Koroak Araba, Gipuzkoa eta Durangaldeko hiriak kendu zizkion, eta Euskal Probintziak sortu ziren, beren foru eta berezko legeak mantendu zituztenak (pribilegio horiek 1876an galduko zituzten).	

✓ Bilboren sorrera (1300).

! Diego Lope de Haro Bizkaiko jaunak, hiribilduari pribilegioak eman zizkion **hiri-gutuna** sinatu zuen. 1602an Bizkaiko hiriburu izendatu zuten, ordura arte Bermeok zuen titulua.

✓ Aurkitzaile handien lurra.

! Kristobal Kolonek, espezien ibilbide berri baten bila mendebaldetik Indiara iritsi nahian, kontinente berri bat aurkitu zuen.

Asko izan ziren Amerikaren aurkikuntzan eta ondorengo espedizioetan parte hartu zuten euskaldunak.

Juan Sebastian Elkanok (Getaria) munduari lehen bira eman zion, Fernando de Magallaes hil ondoren espedizioaren burua izan baitzen.

Erdi Aroaren amaiera

✓ Nafarroako konkista, erabateko bateratzea (1512).

! *Errege Katolikoek Nafarroako Erresuma konkistatu zuten.
Berezko ohitura eta foruak errespetatzeko konpromisoa hartu zuten.*

